

Odnos nastavnika i učenika predmetne nastave prema autorskim pravima

Orešković, Mirna

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:528737>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij Nakladništva i Informatologije

Mirna Orešković

**Odnos nastavnika i učenika predmetne nastave prema autorskim
pravima**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Velagić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za informacijske znanosti

Dvopredmetni diplomski studij Nakladništva i Informatologije

Mirna Orešković

**Odnos nastavnika i učenika predmetne nastave prema autorskim
pravima**

Diplomski rad

Društvene znanosti, Informacijske i komunikacijske znanosti, Knjižničarstvo

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Velagić

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 20. rujna 2023.

Mirna Drešković, 0122225920

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Jednostavan pristup informacijama, popraćen brzim tehnološkim napretkom koji značajno mijenja dinamiku i pomiče granice autorskih prava, sve više dovodi do neetičnog ponašanja i kršenje autorskih prava. Cilj je ovoga rada propitati koliko se na sprečavanje takvih praksi može utjecati tijekom osnovnoškolskog obrazovanja. U teorijskom dijelu rada nastojalo se obuhvatiti i predstaviti osnovne koncepte autorstva – poput samog pojma autorskog djela i povezanih koncepcija, potom razvoja autorskog prava kroz povijest, kao i suvremenog autorstva, definiranje autorskog prava, a predstavljene su i vrste autorskog prava, kao i njegova ograničenja i zaštita. Učenici predmetne nastave ponekad ne mogu pojmiti kompleksnost koncepta autorstva, zbog čega bi upravo kroz obrazovni sustav trebali usvojiti barem temeljna načela autorskog prava, kao i osvijestiti važnost poštivanja etičkih smjernica i odgovornog korištenja tuđeg intelektualnog vlasništva, a u tome ključnu ulogu imaju nastavnici. Sukladno tome, cilj je istraživačkog dijela ovoga rada istražiti na koji način nastavnici i učenici predmetne nastave percipiraju autorska prava, kao i na koji ih način, te u kojoj mjeri primjenjuju u nastavnom procesu, te dati uvid u pristupe obrazovnog sustava po pitanju autorskih prava. Istraživanje je provedeno metodom anketnog upitnika kojim se ispitalo ukupno 47 nastavnika predmetne nastave iz hrvatskog jezika, te glazbene i likovne kulture u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. Rezultati su ukazali na činjenicu da je važnost autorskih prava i njihovog poštivanja prepoznata u obrazovnom sustavu, no preostaje još mnogo prostora za napredak u tome području. Primjetni su i naponi usmjereni na promicanje svijesti o pravilnoj upotrebi autorskih prava, što utire put daljnjem razvoju i poboljšanju obrazovnog sustava po pitanju koncepta i zaštite autorskih prava.

Ključne riječi: predmetna nastava, autorstvo, autorska prava, nastavnici, učenici

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kontekst autora i autorstva	3
2.1. Razvoj suvremenog autorstva	4
3. Pojam autorskog djela.....	6
4. Pojam autorskog prava	9
4.1 Razvoj autorskog prava kroz povijest.....	11
4.2 Povreda autorskih prava i njihova zaštita	17
4.3 Ograničenja autorskog prava: sadržajne i vremenske odredbe.....	20
5. Vrste autorskog prava.....	22
6. Cilj i svrha istraživanja.....	25
6.1 Metodologija i uzorak istraživanja	26
6.2 Rezultati istraživanja	27
7. Analiza rezultata istraživanja.....	48
8. Zaključak.....	51
9. Popis literature.....	54
10. Prilozi	55
10.1 Prilog 1 – Anketni upitnik	55

1. Uvod

Autorsko je pravo oblik prava koji pripada stvarateljima, odnosno autorima književnih, znanstvenih i umjetničkih djela, a koje nastaje kao rezultat autorove ideje i kreativnog procesa. To se pravo stoljećima nastoji zaštititi usvajanjem brojnih Zakona, smjernica i pravilnika, no u obrazovnom sustavu, isto kao i u kulturnom kontekstu, uvijek su postojali izazovi i problemi vezani za zaštitu, odnosno povredu autorskih prava. Usto, ubrzani razvoj tehnologije i lakoća pristupa informacijama putem Interneta stavlja pred korisnike razna iskušenja, te svojevrsno pospješuje mogućnosti neetičkog ponašanja u korištenju tuđih autorskih djela.

Prvim se, teorijskim dijelom ovoga rada uvodi u osnovne koncepte autorskih prava, te se nastoji pružiti njihov sveobuhvatan pregled kroz objašnjenje što autorska prava zapravo jesu i što uključuju, potom njihov razvoj kroz povijest i suvremeno autorstvo, u kojemu je predstavljena moderna koncepcija autorstva. Također, s ciljem razumijevanja koncepta autorskih prava, detaljno je razrađena definicija autorskog djela kao temeljnog pojma autorskih prava, pri čemu su opisane vrste autorskog djela, zakonska regulativa i koautorstvo. Nadalje, dat je opsežan osvrt na povredu autorskih prava i njihovu pravnu zaštitu, a u cilju boljeg razumijevanja, opisane su i tri različite odredbe o pravnoj zaštiti autorskog prava koje se primjenjuju prema vrsti povrede autorskog prava i prema vrsti mjera za sprječavanje povrede. Također, predstavljena su i ograničenja autorskog prava, odnosno njegove sadržajne i vremenske odredbe, a na samome kraju teorijskog dijela rada nastojala se razjasniti razlika između moralnih i imovinskih prava autora, te značenje autorskom pravu srodnih prava.

Cilj je drugoga, istraživačkog dijela rada istražiti na koji način nastavnici i učenici predmetne nastave percipiraju autorska prava u svakodnevnom nastavnom procesu. U istraživanje su uključene osnovne škole na području Osječko-baranjske županije, a metodom anketnog upitnika ispitani su nastavnici hrvatskog jezika, te glazbene i likovne kulture, kojih je ukupno bilo 47. Kroz pitanja anketnog upitnika naglasak je stavljen na istraživanje stavova nastavnika o zastupljenosti autorskih prava u školskim udžbenicima i ostalim nastavnim materijalima, a samim time i njihova zastupljenost u cjelokupnom nastavnom procesu, potom na implementiranost problematike autorskih prava u obrazovnoj podlozi nastavnika, a nastoji se saznati i koliko, te na koji način nastavnici promiču važnost poštivanja autorskih prava u nastavi. Također, istraženi su i pristupi učenika ovoj temi (kroz odgovore nastavnika), odnosno njihovo percipiranje i razumijevanje važnosti autorskih prava, kao i načini na koje bi se ovaj koncept mogao dodatno približiti učenicima kasnije osnovnoškolske dobi. U konačnici, glavna

je svrha ovoga diplomskog rada pridonijeti boljem razumijevanju autorstva i autorskih prava, kao i potaknuti na daljnje inicijative i nastojanja da se trend poštivanja tuđeg intelektualnog vlasništva, kao i razvijanje svijesti o odgovornom i etičkom ponašanju u obavljanju školskih obveza, što više promiče i integrira u obrazovni sustav.

2. Kontekst autora i autorstva

Moderna se koncepcija autorstva temelji na originalnosti i individualnosti autorskog djela, a autor postaje definiran svojim djelom, odnosno osoba postaje autor samim činom stvaranja autorskog djela.¹ Autor je fizička osoba koja stvara autorsko djelo, a ono je pak originalna tvorevina koja ima individualni karakter, pa se tako stvaranje kreativnih (umjetničkih, književnih ili znanstvenih) djela poima kao glavna relacija između autora i njegove kreacije.² Autor se ujedno opisuje kao tvorac intelektualne tvorevine koja postaje njegovo duhovno, intelektualno vlasništvo. Vezano za poimanje autora i autorstva, ovaj se odnos uvelike razlikuje u kontinentalno-europskom i angloameričkom pravnom sustavu, jer se izvornim nositeljem prava, u kontinentalno-europskom sustavu, smatra ona osoba koja je stvorila djelo, dok u angloameričkom to može biti i bilo koja druga fizička ili pravna osoba koja je financirala izradu ili objavu djela.³ Također, različiti znanstvenici bavili su se pitanjem konteksta autorskog stvaranja i predstavili zanimljive koncepcije autorstva, jer se te koncepcije temelje na razmatranju različitih aspekata, uključujući autorizaciju teksta, pravne aspekte autorstva, profesionalizaciju autorskog poziva, izvornost autorskog djela, te sagledavanje autora u njegovom cjelovitom društvenom kontekstu, stoga je moguće zaključiti da ne postoje opće važeća pravila, te da generalizacije autorstva nisu moguće i da ne postoji univerzalna definicija autora.⁴

¹ Velagić, Zoran. Pisac i autoritet: bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga u 18. stoljeću. Zagreb: Naklada Ljevak, 2010. Str. 41

² Pavlić, Goran. O povijesnoj genezi autorskih prava, 2019. URL: <https://slobodnifilozofski.com/2019/06/o-povijesnoj-genezi-autorskih-prava.html> (2023-07-11)

³ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009. Str. 31.

⁴ Velagić, Zoran. Nav. dj., str. 63.

2.1. Razvoj suvremenog autorstva

Povijest autorskih prava proteže se unatrag kroz stoljeća, a osnovni koncepti zaštite autorskih prava razvijali su se kako bi se osigurala pravedna naknada i zaštita intelektualnog rada autora. Iako je taj razvoj bio nejednak i vremenski neujednačen u različitim državama, prema raspoloživim spoznajama moguće je izdvojiti barem šest osnovnih faza u povijesnom razvoju autorskih prava. Prvo razdoblje obuhvaća srednji vijek u kojemu kopiranje rukopisa postaje uobičajeno, a autori postaju i pisci svojih djela što otvara u potpunosti novu dimenziju odnosa autora s tekstem.⁵ Autori i izdavači počeli su zahtijevati i određenu kontrolu nad kopiranjem svojih djela kako bi zaštitili svoj rad od nepoštenog korištenja. Ova zaštita obično je bila dana kraljevskim poveljama koje su ograničavale tko smije tiskati i prodavati određeno djelo. Drugo se razdoblje odnosi na drugu polovicu 15. i početak 16. stoljeća, kada se uvelike počinje razvijati svijest o uspostavi autorskog prava zahvaljujući izumu Gutenbergove tehnologije tiska koja značajno mijenja odnose u proizvodnji knjige.⁶ No problematika ovoga doba proizlazi iz činjenice da autori i prevoditelji nisu bili jedini koji su knjige posvećivali pokroviteljima, već su često to činili i knjižari, što je značilo da bilo je trenutaka kada je posveta stavljala autora teksta i izdavača knjige u konkurenciju jedne s drugima.⁷ Nadalje, treće je razdoblje obilježeno prvim zakonodavnim inicijativama predstavljenim Statutom kraljice Ane, prvim formalno uspostavljenim zakonom kojim se reguliraju prava stvaralaca, uvodeći pojam autora djela i definiranjem autora kao vlasnika istoga, te uspostavljanjem uvjeta vremenskog trajanja i zaštite autorskih prava.⁸ Četvrto je razdoblje romantizma kada je izgrađeno suvremeno poimanje autorstva kao originalnog individualnog stvaralaštva. U ovome je razdoblju autor konačno dobio mogućnost slobodnog raspolaganja djelom, te je prepoznat kao njegov vlasnik, a autorstvo je napokon moglo zaživjeti kao neovisna profesija koja će autorima iz razdoblja romantizma omogućiti da traže materijalna i moralna prava nad svojim djelom.⁹ Tijekom 19. stoljeća, ujedno u petom razdoblju, dolazi do konsolidacije i internacionalizacije autorskih prava, kao i jačanja zakonodavstva koje „registrira“ pojavu autora, a ono započinje potpisivanjem Bernske konvencije,¹⁰ jer s porastom međunarodne trgovine i komunikacije, postalo je važno uspostaviti međunarodne standarde za zaštitu autorskih prava, pa je tako ova

⁵ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 46.

⁶ Isto.

⁷ Chartier, Roger. *Forms and meanings*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995. Str. 34.

⁸ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 46.

⁹ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 55.

¹⁰ Isto, str. 56.

konvencija postavila temelje za međunarodno priznavanje autorskih prava i omogućila autorima zaštitu u drugim zemljama koje su bile članice konvencije.¹¹ Naposljetku, šesto se razdoblje može okarakterizirati kritičkim propitivanjem francuskih teoretičara Barthesa i Foucaulta po pitanju moderne ili romantičke koncepcije autorstva, čime ujedno započinju novo razdoblje promišljanja koncepcije autorstva u kojemu se zagovara pristup „odcjepljenja“ teksta od autora.¹² Navedenim razdobljima svakako je potrebno dodati i sedmo, današnje razdoblje u kojemu nove tehnologije otvaraju nove dimenzije odnosa prema tekstu i uvelike mijenjaju prakse pisanja,¹³ a digitalna era stavlja i golemi izazov pred zakonodavstvo i primjenu autorskih prava u e-nakladništvu. Kopiranje, distribucija i dijeljenje digitalnih sadržaja postali su jednostavniji, što je izazvalo potrebu za prilagodbom zakonodavstva kako bi se zaštitilo intelektualno vlasništvo u digitalnom okruženju, a više riječi o povijesnom razvoju autorskog prava biti će u poglavlju 4.1.

¹¹ Henneberg, Ivan. *Autorsko pravo*. Zagreb: Informator, 2001. Str. 46-47.

¹² Velagić, Zoran. *Nav. dj.* str. 57.

¹³ Isto, str. 46.

3. Pojam autorskog djela

Autorsko djelo temeljni je pojam autorskog prava, a uključuje sve intelektualne tvorevine s književnog, znanstvenog i umjetničkog područja. Da bi se djelo moglo smatrati autorskim djelom, ono mora imati autorski karakter, što znači da ono nastaje od ideje i uobličuje se u određenu formu, a tek kada je izraženo u nekom vanjskom, materijalnom obliku ono postaje zaštićeno ili autorsko pravno djelo.¹⁴ Dva su prepoznata načina na koje autorska djela dobivaju uočljiv oblik, a to je fiksiranje djela na materijalnu podlogu, što se postiže pisanom riječi, likovnim izražavanjem, snimanjem slike i zvuka i sl., pri čemu materijalna podloga ne mora biti trajna, ali isto tako i radnjama bez fiksiranja na materijalnu podlogu koje uključuju izražavanje govorom, pokretima tijela, izvedbom zvukova i sl.¹⁵ Prema definiciji *Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo*, autorsko je djelo originalna, intelektualna tvorevina iz književnog, umjetničkog i znanstvenog područja koje ima individualan karakter i koje je na neki način izraženo, a da pritom način i oblik izražavanja nisu od velikog značaja. Za sam pojam autorskog djela najvažnija su značajke originalnost i izvornost, odnosno originalno intelektualno i kreativno ostvarenje koje ne zahtjeva apsolutnu novost, već da autor ne oponaša neko drugo, njemu poznato djelo.¹⁶

S pravnog gledišta, sama ideja ne smatra se autorskim djelom sve dok nije izražena u nekom obliku, te tek kao takva postaje autorsko djelo koje je moguće objaviti, a samim time i zaštititi autorskim pravima, te kao što Tihomir Katulić navodi u svom udžbeniku: „svako društvo treba razviti svijest o vrijednosti ideja, ali i o pravima koja neophodno prate ideje i izume.“¹⁷ Međutim, potrebno je napraviti razliku između objavljivanja i izdavanja autorskog djela, pri čemu se djelo smatra objavljenim ukoliko je postalo pristupačno javnosti uz pristanak nositelja prava, a izdanim se smatra ukoliko je određeni broj primjeraka djela ponuđen javnosti ili pak stavljen u promet u količini koja zadovoljava razumne potrebe javnosti.¹⁸ Osim toga, moguće je razlikovati tri temeljna oblika autorskih djela:

¹⁴ Henneberg, Ivan. Nav. dj., str. 81.

¹⁵ Isto, str. 83.

¹⁶ Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/autorsko-djelo/> (2023-07-12)

¹⁷ Katulić, Tihomir. Uvod u zaštitu intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatska akademska i istraživačka mreža, 2006. Str. 11.

¹⁸ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-12)

- a) Autorska djela u izvornom obliku – ona se navode prema vrstama sredstava izražavanja, poput pisanih djela (rukom, strojem, tiskom ili nekim drugim postupkom), govornih djela, računalnih programa, dramskih i glazbenih djela i sl.,
- b) Izvedena autorska djela – koja obuhvaćaju prerade već postojećih djela na stvarateljski dopušten način izmjenom sredstava izražavanja, a da pritom nisu na štetu prava koja postoje u odnosu na izvorna djela,
- c) Zbirke djela i kolektivna djela – podrazumijevaju autorska djela sastavljena na stvaralački i dopušten način od više individualnih djela, a u njima se doprinosi različitih sudionika u potpunosti stapaju, tako da se nijedan od njih ne može smatrati autorom djela kao cjeline.¹⁹

Kao što naš *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima* navodi, autorsko se djelo očituje u različitim materijalnim i nematerijalnim oblicima, kao što su primjerice knjiga, članak u časopisu ili novinama, kazališno djelo, zvučna izvedba, fotografija, film, arhitektonska djela, dramsko-glazbena djela i sl.²⁰ Zakonom se štite samo originalna autorska djela koja moraju biti izraz autorove osobnosti, a ne imitacija tuđega djela, no ono ne mora imati posebnu književnu, znanstvenu ili umjetničku vrijednost, jer autorska su djela zaštićena bez obzira na njihovu vrijednost ili namjenu. Kao odgovor na pitanje kako prepoznati autorsko djelo najjednostavnije bi bilo reći po tome što ima svoga autora, odnosno na djelu je obično navedeno autorovo ime, no svakako treba imati na umu da u pojedinim slučajevima, prema želji autora ili pak u dogovoru s nakladničkom kućom, autorsko se djelo može objaviti i anonimno.²¹

Također, u djelima koja nastaju sastavljanjem pojedinačnih djela više autora radi zajedničkog korištenja, odnosno koautorstvom, svaki autor zadržava pravo na svoj udio u djelu. Na takvo djelo koautori imaju zajedničko autorsko pravo i ono se može koristiti samo uz dopuštenje svih koautora.²² U takva se autorska djela također ubrajaju zbornici, antologije i čitanke u kojima su okupljena djela ili pak ulomci iz djela jednog ili više autora, što dovodi do brojnih polemika kada su u pitanju školski udžbenici. Naime, iako oni nose status autorskog djela, brojne se dvojbe javljaju oko manjka originalnosti i individualnosti istih jer je njihovo

¹⁹ Henneberg, Ivan. Nav. dj., str. 88 - 111.

²⁰ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-15)

²¹ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj., str. 25-29.

²² Isto, str. 26.

stvaranje ograničeno zadanim nastavnim planom i programom, što dovodi do svojevrzne standardizacije sadržaja i oduzima kreativnost u njegovoj prezentaciji i izražaju, no bez obzira na manjak originalnosti, školski su udžbenici zaštićeni autorskim pravima jer su kompilacije raznih autorskih radova kojima je cilj jasno i razumljivo prenijeti informacije i služiti kao osnovno sredstvo učenja u obrazovnom sustavu.²³

²³ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 43 – 44.

4. Pojam autorskog prava

Kako navodi Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima: „Autorsko pravo pripada, po svojoj naravi, fizičkoj osobi koja stvori autorsko djelo“²⁴, u svom najužem smislu, dok se u širem, objektivnom smislu može definirati kao skup pravnih pravila koja normiraju pravne odnose u pogledu intelektualnih tvorevina s književnog, znanstvenog i umjetničkog područja, te koja daju autorima određena ekskluzivna prava i kontrolu nad korištenjem, distribucijom i reprodukcijom njihovih djela.²⁵ Autorskim se pravom štite osobne i duhovne veze autora s njegovim autorskim djelom, kao i imovinski interesi autora u pogledu njegova djela, što znači da za svako korištenje autorskog djela autoru pripada naknada, osim ako nekim Zakonom ili ugovorom nije drugačije određeno.²⁶

Autorsko pravo u Hrvatskoj, kao i u velikom broju zemalja, traje za života autora i sedamdeset godina nakon njegove smrti, bez obzira na to kad je objavljeno, a ako se radi o koautorskom djelu autorsko pravo traje sedamdeset godina od smrti koautora koji je najdulje živio.²⁷ Ukoliko autor za života odluči svoja autorska prava i ovlasti prepustiti drugoj osobi, u tome će slučaju nakon smrti autora prava prijeći na nasljednika koji postaje nositelj autorskog prava, a koja traju 70 godina nakon autorove smrti. Nakon tog razdoblja, autorsko pravo prestaje, a djelo postaje javno dobro koje je slobodno za korištenje.²⁸ Također, važno je naglasiti kako se odnos prema autoru razlikuje u određenim pravnim sustavima, pa se tako u kontinentalno europskom sustavu izvornim nositeljem autorskih prava smatra samo osobu koja je to djelo stvorila, dok u angloameričkom sustavu to može biti i bilo koja druga fizička ili pravna osoba koja je financirala izradu i objavu djela.²⁹ Prijenos autorskog prava obavlja se putem autorsko pravnih ugovora kojima autor ili bilo koji drugi nositelj autorskog prava prenosi svoje pravo iskorištavanja autorskog djela u određenom trajanju na drugu osobu.³⁰ Jedan od najpoznatijih autorsko pravnih ugovora je nakladnički ugovor, koji se sklapao otkad postoji i sama nakladnička djelatnost, a njime autor ili drugi nositelj autorskih prava prenosi pravo izdavanja autorskog djela tiskanjem, odnosno umnožavanjem, dok se nakladnik

²⁴ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-10)

²⁵ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 3.

²⁶ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-10)

²⁷ Isto.

²⁸ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj. str. 31

²⁹ Isto.

³⁰ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 163.

obvezuje djelo izdati o svom trošku, te ga na najbolji mogući način komercijalno iskoristiti, osiguravajući pri tome autoru ugovorenu naknadu. Obveza je nakladnika da djelo „pusti u promet“ i na taj ga način stavi na raspolaganje javnosti.³¹ Važno je također napomenuti da su autorsko pravo i njegovo značenje usko vezani za pojam *intelektualno vlasništvo*, što je u nekim zemljama istoznačnica za pojam autorskog prava, a koje se upotrebljava kao skupni naziv za sva prava vezana za intelektualne tvorevine, u što osim književnih, umjetničkih i znanstvenih djela spadaju i izumi, znanstvena otkrića, industrijski modeli, trgovački nazivi i sl.³²

³¹ Isto, str. 168-169.

³² Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 3-4.

4.1 Razvoj autorskog prava kroz povijest

O postanku autorskog prava kakvog poznajemo danas postoje brojna različita mišljenja, od kojih neki smatraju da se ona pojavljuju tijekom srednjeg vijeka, dok drugi pak vjeruju da su prvi počeci razvoja svijesti o autorskim pravima vezana za period 15. stoljeća koje je obilježeno Gutenbergovom tehnologijom tiska, koja je nepobitno promijenila smjer razvoja autorskih prava.³³ Iako se moderna koncepcija autorstva počela oblikovati u Engleskoj početkom 18. stoljeća, određeni elementi koncepcije autorskog prava pojavili su se i puno prije tog razdoblja, i to ponajprije u svijesti pojedinaca, a potom su ih priznavala i državna tijela.³⁴ Prema tome, kako bi bilo lakše sadržajno razumjeti osnovne značajke u razvoju autorskog prava, možemo izdvojiti tri ključna razdoblja, pri čemu se prva dva odnose na razdoblje prije, i za vrijeme nakladničkih i autorskih privilegija, a treće je obilježeno zakonodavstvom i međunarodnim ugovorima o autorskom pravu.³⁵ Razdoblje do nakladničkih i autorskih privilegija obuhvaća stari i srednji vijek, a nakladničkom su se djelatnošću bavili trgovci knjigama koji su do tekstova dolazili kupovanjem rukopisa od autora. Umnožavanje tih tekstova provodilo se na način da jedan čitač glasno čita tekst, a veći bi broj pisara pisao taj tekst.³⁶ Cijena rukopisa ovisila bi o koristi koju je on mogao donijeti, ne samo kao materijalna stvar, već i mogućnost da se isti umnoži i prodaje u većem broju primjeraka, što naravno dovodi do iskoristive financijske koristi. Za umnožavanje rukopisa bilo je potrebno steći pravo vlasništva, iz kojeg se ujedno izvodilo i pravo izdavanja djela, pri čemu bi autori prodavali svoje rukopise priređivačima predstava koji su upravo kupnjom rukopisa stjecali pravo prikazivanja djela.³⁷ U razdoblju razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, autor je mogao steći mnogo veći nadzor nad tekstovima koje je pisao, no prakse pisanja i dalje nisu pružale uporište kreativnom stvaranju, već samo učvršćivanju postojećeg i poznatog korpusa tekstova.³⁸

Druga je ključna faza u razvoju koncepcije autorstva započela izumom Gutenbergovog tiskarskog stroja, nove tehnologije tiska kojom je omogućeno umnožavanje teksta pomoću lijevanih pomičnih slova kojima se tekst otiskuje na papir, no time knjiga gubi obilježja jedinstvenog i originalnog medija koje je nosila u doba rukopisne proizvodnje, jer su tiskom umnažani istovjetni primjerci djela. Time knjiga dobiva novi format i postaje vrlo praktičan,

³³ Isto, str. 11.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto, str. 12.

³⁷ Isto.

³⁸ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 48.

moderan medij koji otvara put razvoja nakladničke djelatnosti³⁹, a da bi se zaštitili njihovi interesi, nakladnicima, tiskarima i knjižarima počinje se priznavati isključivo pravo (odnosno monopol) tiskanja i prodaje knjiga na određenom prostoru i često u ograničenom razdoblju, u obliku individualnih privilegija koje izdaju državna tijela.⁴⁰ Ovakvi su se privilegiji tražili jer je tiskanje knjiga bilo vrlo skupo i naklade su bile vrlo male, a nakladnički privilegiji priznavali su nakladniku isključivo pravo umnožavanja određenog djela i prodaju umnoženih primjeraka, dok su za povredu toga prava bile predviđene sankcije u obliku oduzimanja neovlašteno izdanih primjeraka, te novčane kazne.⁴¹ Nakladnički su privilegiji u početku imali isključivo gospodarsku svrhu, koja je podrazumijevala osiguranje naknade nakladničkih troškova, a osim nakladničkih privilegija, počeli su se davati i autorski privilegiji pojedinim autorima, kao svojevrsna priznanja za njihov rad.⁴² Uloga privilegija bila je dvojaka, jer njome su štícene investicije nakladnika i osiguravao se nadzor nad objavljenim knjigama, dok je u zamjenu za zaštitu od neovlaštenog pretiskivanja djela vlasnik privilegija morao preuzeti odgovornost za sadržaj djela. Prakse dodjeljivanja privilegija bile su vrlo šarolike i nedosljedne, jer su bile dodjeljivane tiskarima, nakladnicima, knjižarima i autorima, no zajedničko obilježje im je bila individualnost, odnosno to što su uvijek bile dodjeljivane pojedincima za određeno područje i na određeno vrijeme.⁴³

Tijekom 16. i 17. stoljeća prava autora nisu bila regulirana zakonima, već se autor o vlasništvu nad materijalnim beneficijima proizašlim iz pisanja samog teksta najčešće dogovarao, a nerijetko i sporio, s tiskarima i knjižarima.⁴⁴ U ovakvim su okolnostima autori morali pregovarati o svome statusu i tek paušalnoj naknadi za svoje rukopise, kojima su u konačnici opskrbljivali tiskare i knjižare. Odnosi se tek dublje mijenjaju u začecima formalnog zakonodavstva o zaštiti autorskih prava koji datiraju od 18. stoljeća, točnije od 1710. godine stupanjem na snagu Statuta kraljice Ane koji je donesen u Engleskoj, a koji predstavlja ključni korak prema razvoju modernih autorskih prava u smislu kako ih poimamo danas, jer po prvi puta vlasništvo djela pripada samome autoru, što je poslužilo kao snažno uporište osnaživanja i proširivanja koncepcije autorskih prava.⁴⁵ Autoru je u ovom razdoblju omogućeno slobodno raspolaganje djelom, a autorstvo je napokon moglo zaživjeti kao neovisna nova profesija, što

³⁹ Isto.

⁴⁰ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 13.

⁴¹ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj. str. 16.

⁴² Isto.

⁴³ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 50.

⁴⁴ Isto, str. 53.

⁴⁵ Isto, str. 54-55.

će autorima u nadolazećim razdobljima omogućiti da traže više - ne samo materijalna, nego i moralna prava nad svojim djelom. Originalna i individualna djela napokon su se počela vrednovati i izdvajati iz mase prosječnih tekstova, a autore se po prvi puta počinje prepoznavati kao ključne figure u kulturnoj povijesti.⁴⁶ Do zakonskog priznavanja autorskog prava došlo je u 18. stoljeću i u Francuskoj, a glavni povod bio je sukob između pariških i provincijskih nakladnika knjiga u cilju izjednačavanja autorskog prava s pravom vlasništva, no za vrijeme Francuske revolucije 1789. godine bile su ukinute sve privilegije, a autorsko je pravo dobilo zakonsko priznanje kao „najsvetije i najosobnije vlasništvo“⁴⁷ Također, u tome su razdoblju doneseni i tzv. *dekreti*, odnosno zakon o kazalištima, te zakon o vlasništvu autora, koji ujedno postaju i temelj europskog kontinentalnog sustava autorskog prava.⁴⁸ Zakonskim se priznanjem pojedinih autorskih prava osigurala imovinska korist autoru djela, za njegov uloženi rad u stvaranju djela, a u ograničenom trajanju i njegovim nasljednicima, što je omogućilo i prijenos prava na nakladnike koji su također imali mogućnost ostvariti imovinsku korist.⁴⁹

Zakonodavstvo o autorskom pravu nastavilo se razvijati u Engleskoj i Francuskoj, a do kraja 19. stoljeća, doneseni su zakoni o autorskom pravu i u većem broju europskih država.⁵⁰ U Engleskoj se tako priznavanje autorskih prava proširuje na dramska djela i djela kiparstva, u Francuskoj dolazi do zakonskog normiranja autorskog prava po pitanju trajanja prava nasljednika autora, koja su sukladno tome produljena na 50 godina nakon autorove smrti, a u Austriji je autorsko pravo normirano *carskim patentom* o zaštiti književnog i umjetničkog vlasništva, prema kojemu je opći rok za zaštitu obuhvaćao 30 godina nakon autorove smrti za tiskana djela, a za izvedbu dramskih i glazbenih djela on je obuhvaćao 10 godina nakon autorove smrti.⁵¹ Također, važno je naglasiti problematiku ograničenja autorskog prava na teritorij države, što je značilo da zakonom nije moguće osigurati međunarodno priznavanje autorskog prava, kao ni dovoljna zaštita autorskih djela od neovlaštenog iskorištavanja, zbog čega se potkraj prve polovice 19. stoljeća uvodi sklapanje međunarodnih ugovora o autorskom pravu.⁵² Kao prvi takav ugovor spominje se onaj između Austrije i Sardinije, nakon kojega su slijedili i brojni ugovori Velike Britanije i Francuske, no njihov broj svakako nije bio dovoljan

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 16 - 17.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, str. 18.

⁵⁰ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 18 – 20.

⁵¹ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 18 – 19

⁵² Isto, str. 21.

da bi se u potpunosti zadovoljila potreba međunarodne zaštite autorskih djela.⁵³ Sukladno tome, kako bi se djelotvornije riješio problem spomenute zaštite, na kongresima *Međunarodnog književnog i umjetničkog udruženja* kao moguće rješenje ove problematike bilo je predloženo sklapanje unificirane konvencije o autorskom pravu, nakon čega dolazi do stvaranja i potpisivanja *Bernske konvencije*, konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela kojom su se postavili temelji za međunarodno priznavanje autorskih prava i autorima se omogućila zaštita prava i osiguravanje jednakosti u drugim zemljama koje su bile članice konvencije, a koja stupa na snagu u prosincu 1887. godine.⁵⁴ Upravo potpisivanjem ove konvencije započinje, u legislativnom kontekstu, razdoblje internacionalizacije i konsolidacije autorskih prava.⁵⁵

Razdoblje 20. stoljeća obilježeno je razvojem brojnih tehničkih izuma potkraj 19. stoljeća, kao primjerice izum gramofona, fonografa ili pak kinematografskog aparata, a koji su doveli do novih način stvaranja i iskorištavanja različitih autorskih djela i time znatno utjecali na daljnji razvoj autorskog prava.⁵⁶ Istovremeno, stvaranje ovih izuma također je rezultiralo nastankom novih oblika prava, uključujući prava umjetnika izvođača novih vrsta prava kao što su pravo umjetnika izvođača, potom pravo organizacije za radiodifuziju, te pravo proizvođača fonograma, a koja su ujedno nazvana i srodnim pravima. Zakonodavstvo o autorskom pravu i dalje se snažno nastavlja razvijati u Njemačkoj potpisivanjem Berlinskog akta Bernske konvencije, koji je utjecao na daljnji razvoj zakonodavstva o autorskom pravu, pa je tako *britanski zakon* 1911. godine propisao da *copyright* obuhvaća pravo umnožavanja, izdavanja, izvedbe, pravo prilagodbe djela i njegova prijevoda, kao i pravo izrade filma, zvučne snimke ili drugog oblika izvedbe djela. Tim se zakonom uvodi i opći rok trajanja autorskog prava koji obuhvaća razdoblje tijekom autorova života i 50 godina nakon njegove smrti, po uzoru na europsko kontinentalni sustav autorskih prava.⁵⁷ Osim toga, odredbe spomenutog Berlinskog akta utjecale su i na novi *ruski zakon* o autorskom pravu čime se znatno razvija sovjetsko autorsko pravo i uvodi se državna nakladnička djelatnost umjesto djelatnosti pojedinih nakladnika.⁵⁸ Međutim, novi tehnički postupci umnožavanja teksta (reprografija), zvuka i slike dovode i do masovne pojave piratstva u kontekstu umnožavanja i reprodukcije autorskih djela pomoću kabelske distribucije i satelitske televizije, što ujedno daje povod zakonodavcima za

⁵³ Isto.

⁵⁴ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj. str. 19

⁵⁵ Velagić, Zoran. Nav. dj. str. 55

⁵⁶ Henneberg, Ivan. Nav. dj., str. 22.

⁵⁷ Isto, str. 23.

⁵⁸ Isto.

daljnjim intervencijama u kojima se nastoje izboriti protiv nezakonite prodaje autorskih djela.⁵⁹ Također, sve veća uporaba računala u raznim djelatnostima postavlja pitanje pravne zaštite računalnih programa, te je u brojnim zemljama takav oblik pravne zaštite bio priznat, kao primjerice u SAD-u, Australiji, Japanu itd., a nakon toga donesen je i *Zakon o zaštiti maske mikročipova poluvodiča* u SAD-u 1984. godine.⁶⁰ Republika Hrvatska na temelju *Zakona o preuzimanju saveznih zakona iz oblasti prosvjete i kulture* iz 1991. godine i *Zakona o autorskom pravu* iz 1978. godine sa svim izmjenama i dopunama, dobiva hrvatski *Zakon o autorskom pravu*, koji je usklađen s odredbama *Sporazuma TRIPs (Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva)*, dok su odredbe o povredi autorskog prava bile unesene u novi hrvatski *Kazneni zakon* 1997. godine.⁶¹ Također, važno je spomenuti i da su postojala brojna nastojanja oko usklađivanja prava u državama članicama Europske unije, koja je u cilju imala osigurati slobodan promet robe među svojim državama članicama, te da prava na području EU budu usklađena i unificirana.⁶² Nastavno na to, autorsko pravo i srodna prava dobili su posebno značenje u svjetskoj trgovini kao sredstvo za suzbijanje nezakonite reprodukcije i distribucije primjeraka autorskih djela i njihove izvedbe, pa tako i nepoštenog tržišnog natjecanja, stoga se za članstvo neke države u *Svjetskoj trgovinskoj organizaciji* (WTO-u) mora postići određeni stupanj zaštite prava intelektualnog vlasništva, utvrđen već ranije spomenutim *Sporazumom TRIPs*.

Naposljetku, iznimno je važno spomenuti i digitalne revolucije autorskih prava u 21. stoljeću, koje predstavljaju vrlo složen aspekt reguliranja intelektualnog vlasništva u digitalnom okruženju. Digitalna era donijela je brojne digitalne tehnologije koje omogućuju revolucionarne promjene u načinu na koji se stvaraju, distribuiraju i konzumiraju autorska djela, što je ujedno otvorilo i nove mogućnosti, ali i izazove u zaštiti autorskih prava.⁶³ Kao neke od ključnih aspekata zaštite autorskih prava u digitalnoj eri su DRM (Digital Rights Management) sustavi koji se koriste za zaštitu autorskih prava i sprječavanje neovlaštenog kopiranja i distribucije autorskih djela u digitalnom izdanju, no upotreba ovih sustava u određenoj je mjeri kontroverzna jer može ograničavati prava potrošača i uzrokovati tehničke

⁵⁹ Isto, str. 26.

⁶⁰ Isto, str. 27.

⁶¹ Isto, str. 27 – 28.

⁶² Isto.

⁶³ Mičunović, Milijana; Balković, Luka. Author's rights in the digital age: how Internet and peer-to-peer file sharing technology shape the perception of copyrights and copywrongs. // *Libellarium* 5,2 (2015), str. 33. URL: <https://morepress.unizd.hr/journals/index.php/libellarium/article/view/3801/4565> (2023-07-21)

poteškoće.⁶⁴ Osim toga, digitalne su tehnologije omogućile bržu i jednostavniju distribuciju autorskih djela putem interneta, što ujedno omogućuje širu dostupnost, veći doseg publike, pa tako i ekonomsku isplativost. S time u vezi, digitalno doba također potiče veću povezanost među kreativnom zajednicom i omogućuje autorima da surađuju i promoviraju svoje stvaralaštvo. Međutim, digitalne tehnologije i mediji nisu samo skratili put djela od autora do publike, već su omogućili i samoj publici da postanu stvaratelji kulturnog rada, pa se tako granica između proizvođača i potrošača polako briše.⁶⁵ Digitalna era omogućila je lakšu distribuciju autorskih djela, no istovremeno je potaknula porast online piratstva, odnosno neovlaštenog preuzimanja i dijeljenja autorskih djela, koje nesumnjivo nanosi štetu autorima i nositeljima autorskih prava, stoga je borba protiv piratstva postala važan aspekt zaštite autorskih prava i jedan od većih izazova s kojima se ta zaštita suočava.⁶⁶ Sukladno tome, moguće je zaključiti da autorska prava u digitalnoj eri predstavljaju vrlo izazovno područje koje se kontinuirano razvija kako bi se prilagodilo novim tehnološkim promjenama, potrebama kreativne industrije i društva u cjelini, jer iznimno je važno postići ravnotežu između zaštite prava autora i potrošača, ali istovremeno njegovati i promicati održivo okruženje za kreativno i originalno stvaralaštvo.

⁶⁴ Isto, str. 34.

⁶⁵ Isto, str. 35.

⁶⁶ Isto, str. 40 – 43.

4.2 Povreda autorskih prava i njihova zaštita

Razvojem autorskih prava razvijale su se i mogućnosti njihove povrede, stoga se još u prvim zakonima počelo sa sankcijama, na način da su se oduzimala neovlašteno izdana djela, oduzimali su se prihodi dobiveni od neodobrenog javnog prikazivanja djela, naplaćivale su se novčane kazne i sl. S time u vezi, noviji načini korištenja autorskih djela koji se još uvijek aktivno razvijaju, omogućili su još više potencijalnih povreda autorskog prava, te iz tog razloga noviji zakoni propisuju dvije vrste mjera zaštite, a to su *kurativne mjere*, prema kojima se primjenjuju određene sankcije u slučaju povrede autorskog prava, te *preventivne mjere* kojima se nastoji unaprijed spriječiti povreda prava.⁶⁷ Također, prema vrsti povrede autorskog prava i prema vrsti mjera za sprječavanje povrede, moguće je razlikovati različite odredbe o pravnoj zaštiti autorskog prava, a to su najčešće građanskopravna zaštita, kaznenopravna zaštita, te upravno-pravna zaštita, pri čemu je važno naglasiti da one nisu međusobno isključive, već se u pojedinim slučajevima mogu i nadopunjavati.⁶⁸

Građanskopravna zaštita smatra se najširoom pravnom zaštitom autorskog prava jer ona obuhvaća svaku povredu imovinskog ili moralnog prava autora, koja može nastati kršenjem autorsko pravnog ugovora ili pak nekog zakona, neodobrenim korištenjem autorskog djela, a posebice neovlaštenom reprodukcijom djela i njegovim neovlaštenim javnim izlaganjem.⁶⁹ Osim toga, u slučaju da je prema zakonu korištenje nekog autorskog djela dozvoljeno bez dopuštenja i autorizacije samog autora, povreda imovinskog autorskog prava može nastati neplaćanjem autorske naknade koja mu zakonski pripada, osim ukoliko ugovorom to nije isključeno.⁷⁰ Nadalje, vezano za povredu moralnih autorskih prava, pravo može biti povrijeđeno ukoliko se neobjavljeno djelo objavi bez prethodnog pristanka autora, pri čemu autor zadržava svoje pravo povlačenja djela iz javne upotrebe. Također, može doći i do povrede autorstva ukoliko autorovo ime nije jasno označeno i istaknuto, ili ako je ono označeno tuđim imenom ili pseudonimom, što se ujedno opisuje kao lažno autorstvo ili *plagijat*, kao jedno od najtežih povreda autorskih prava.⁷¹ Iako postoji više vrsta plagijata, on se može opisati kao namjerno preuzimanje tuđeg rada, bilo u cijelosti ili djelomično, i predstavljanje tog djela kao svog, uz prisvajanje autorstva i bez adekvatnog navođenja izvora, odnosno pravog autora.⁷²

⁶⁷ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 199.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto, str. 200.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto, str. 202.

⁷² Isto.

Pojam plagijata također se proširuje i na nedopušteno umnožavanje i reproduciranje tuđeg autorskog djela, a ukoliko se djelo na bilo koji način izobliči ili izmjeni, krši se pravo autora po pitanju poštivanja cjelovitosti njegova djela, kao i pravo na poštivanje autorove časti i ugleda.⁷³

Za razliku od građanskopravne zaštite autorskog prava, kaznenopravna zaštita ograničena je samo na teže povrede autorskog prava koje se u zakonu opisuju kao kaznena djela, a koja mogu biti protiv moralnih i protiv imovinskih prava autora, pa se od kaznenih djela protiv moralnih autorskih prava mogu istaknuti sljedeća:

- a) *Kazneno djelo prisvajanja autorstva tuđeg autorskog djela u cjelini* – ono obuhvaća sve radnje od objave, prikazivanja, izvedbe, prijenosa ili prerade tuđeg autorskog djela javnosti
- b) *Kazneno djelo neoznačavanja ili prisvajanja autorstva tuđeg autorskog djela* – odnosi se na nenavođenje autorova imena pri objavi ili izvedbi djela, kao i na nedozvoljeno korištenje dijelove tuđeg rada u vlastito autorsko djelo
- c) *Kazneno djelo neoznačavanja ili prisvajanja autorstva tuđeg djela u cjelini prema zaštićenom kulturnom dobru* – podrazumijeva neoznačavanje i prisvajanje autorstva autorskog djela koje je zaštićeno kao kulturno dobro, koje je navedeno u Registru za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara.
- d) *Kazneno djelo povrede cjelovitosti tuđeg autorskog djela* – bilo koji način izmjene, izobličavanja ili uništavanja djela bez odobrenja autora
- e) *Svi teži oblici dosad navedenih kaznenih djela* – ukoliko je kazneno djelo počinjeno s ciljem pribavljanja znatne imovinske koristi počinitelja, ili ako je kazneno djelo počinjeno s ciljem prouzročenja znatne štete za autora⁷⁴

Također, postoje i kaznena djela kojima se nanosi povreda autorskim imovinskim pravima, a to su:

- a) *Kazneno djelo neovlaštene uporabe autorskog djela* – svaka uporaba tuđeg autorskog djela bez autorizacije autora ili drugog nositelja autorskih prava
- b) *Kazneno djelo namjernog omogućavanja neovlaštene uporabe autorskog djela* – namjerno omogućavanje neovlaštene uporabe i izvedbe autorskog djela

⁷³ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 203.

⁷⁴ Isto, str. 213 – 215.

- c) *Teži oblici kaznenih djela navedenih pod a) i b)* – ako je kazneno djelo počinjeno sa svrhom pribavljanja znatne imovinske koristi počinitelja, ili ako je kazneno djelo počinjeno sa svrhom prouzročenja znatne štete za autora⁷⁵
- d) *Kazneno djelo držanja predmeta namijenjenih za počinjenje kaznenih djela navedenih pod a) i b)* – radnja ovog kaznenog djela uključuje već samo držanje djela za koje je počinitelj znao ili bio dužan znati da je namijenjeno za neovlaštenu uporabu autorskog djela⁷⁶

U ostvarivanju kaznenopravne zaštite autorskog prava primjenjuju se novčane i zatvorske kazne, ovisno o vrsti i težini počinjenog kaznenog djela, no isto tako i zaštitnu mjeru oduzimanja, a ponekad i uništenja predmeta koji su bili neovlašteno uporabljeni,⁷⁷ kao što je navedeno u Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima: „Nositelj prava čije je pravo iz ovog Zakona povrijeđeno može zahtijevati, na teret osobe koja je ovo pravo povrijedila, uništenje odnosno preinačenje svih primjeraka koji su bespravno izrađeni ili stavljeni na tržište, ili su namijenjeni stavljanju na tržište.“⁷⁸

Naposljetku, upravno-pravna zaštita odnosi se na vrstu pravne zaštite koju provode upravna tijela poduzimanjem preventivnih mjera za sprječavanje određenih povreda autorskog prava, pri čemu je glavno nastojanje sprječavanje povrede prava javne izvedbe autorskih djela, koje su osobito čest način korištenja autorskih djela, pri čemu dolazi do povrede autorskog prava, a ističe se i povreda prava javnog prikazivanja autorskih djela.⁷⁹ Upravno-pravna zaštita autorskog prava dodatno je pojačana tako što je njome određeno da su svi korisnici autorskih djela dužni osigurati sve podatke relevantne za ostvarivanje prava i omogućiti uvid u odgovarajuću dokumentaciju ovlaštenoj pravnoj osobi ili udruzi.⁸⁰

⁷⁵ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 216 – 218.

⁷⁶ Isto, str. 219.

⁷⁷ Isto, str. 222.

⁷⁸ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-26)

⁷⁹ Isto, str. 229.

⁸⁰ Isto.

4.3 Ograničenja autorskog prava: sadržajne i vremenske odredbe

Kao što je već poznato, u svim nacionalnim i međunarodnim ugovorima za zaštitu autorskih prava postoje određene iznimne situacije u kojima se odstupa od zaštite autorskih djela, te sadržajna ograničenja primjene autorskih prava, čijim se uvođenjem postiže ravnoteža između prava autora i potrebe javnosti za slobodnim korištenjem njihovih djela. Takve su iznimke i ograničenja uvijek nabrojane u pojedinim zakonima, i njima se ograničavaju samo imovinska autorska prava, dok se moralna prava moraju uvijek i bez iznimke poštivati.⁸¹ Dakle, pojedine iznimke i ograničenja od zaštite omogućiti će slobodno korištenje djela, ali uz uvjet da su ispunjene sljedeće pretpostavke:

- a) da se radi o posebnom slučaju korištenja,
- b) da takvo korištenje nije u suprotnosti s redovitim korištenjem djela, kako bi se osiguralo da autor ne bude bitno oštećen u pogledu naknade koju bi inače mogao primiti,
- c) te da takvo korištenje neopravdano ne šteti zakonitim interesima autora.⁸²

Sukladno tome, a kako je *Zakonom u autorskom pravu i srodnim pravima* navedeno, dopušteno je iz objavljenog izvora, a bez autorova odobrenja, umnožavati autorsko djelo u obliku fotokopije ukoliko je ono namijenjeno samo za privatno korištenje i nema izravnu komercijalnu svrhu, no u tome slučaju autori imaju pravo na odgovarajuću naknadu od naplate usluge fotokopiranja.⁸³ Dopušteno je također bez odobrenja autora ili nositelja prava, rudarenje teksta i podataka isključivo u svrhu znanstvenog istraživanja, koje podrazumijeva svaku analitičku tehniku koja za cilj ima analizu teksta i podataka u digitalnom obliku radi stvaranja podataka, a ovakav postupak mora biti temeljen na ugovornom odnosu između nositelja prava i znanstvenih organizacija. Znanstvene organizacije uključuju sveučilišta, knjižnice, znanstvene institute, te bolnice koje provode istraživanje, dok su institucije kulturne baštine javno dostupne knjižnice, muzeji ili arhivi. Važno je napomenuti da je institucijama kulturne baštine dozvoljeno, bez odobrenja i plaćanja naknade, umnožavati i činiti dostupnim javnosti za nekomercijalne svrhe ona autorska djela koja su nedostupna na tržištu, a koja su ujedno trajni dio njihovih zbirki.⁸⁴ Osim toga, znanstvenim organizacijama, institucijama kulturne baštine, te obrazovnim ustanovama dopušteno je bez odobrenja i plaćanja naknade umnožavati autorsko

⁸¹ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj. str. 47.

⁸² Isto.

⁸³ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-26)

⁸⁴ Isto.

djelo za svoje posebne potrebe koje su u suglasju s njihovom javnom svrhom, kao što su primjerice potrebe očuvanja i osiguranja građe, obnove i popravljivanja građe i sl., a da se pritom ne ostvaruje izravna ili neizravna komercijalna korist.⁸⁵ Također, dopušteno je i korištenje u obliku izravnog poučavanja u nastavi koje obuhvaća davanje primjera autorskih djela i predmeta srodnih prava, u dijelovima ili isječcima kako bi se obogatio i nadopunio nastavni program.⁸⁶ Nikako se ne smije izostaviti ni ograničenje u korist slijepih i slabovidnih osoba, te osoba s poteškoćama u korištenju tiskanih izdanja, pri čemu im je omogućeno korištenje i umnožavanje primjeraka autorskih djela, te njihova prerada u pristupačan format.⁸⁷ Nadalje, omogućeno je i dopušteno korištenje autorskih djela u opsegu potrebnom za izvješćivanjem javnosti o tekućim događajima, osobito ukoliko se djelo pojavljuje kao sastavni dio tekućeg događaja o kojem se javnost izvješćuje, a dopušteno je i umnožavanje autorskih djela u svrhu korištenja u upravnim, sudskim, arbitražnim i drugim službenim postupcima.⁸⁸

Osim sadržajnih, važno je obratiti pozornost i na vremenska ograničenja autorskih prava, koja su se kroz stoljeća i razvoj zakonodavstva u pojedinim državama neprestano mijenjala, no temeljeno na *Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima*, autorsko pravo traje za života autora i 70 godina nakon njegove smrti, bez obzira na to kad je djelo zakonito objavljeno.⁸⁹ Ukoliko se radi o koautorstvu, tada se krajnji rok trajanja autorskog prava računa od smrti koautora koji je posljednji umro, dok se za glazbeno djelo s riječima trajanje prava računa od smrti posljednjeg preživjelog među autorima teksta i autorima glazbe. Rok trajanja autorskih prava računa se od početka kalendarske godine koja slijedi neposredno nakon godine smrti, što znači da opći rok trajanja obuhvaća život autora, čitavu godinu u kojoj je autor umro, te broj kalendarskih godina koje neposredno slijede.⁹⁰ Kao događaji od kojih se uvode posebni rokovi trajanja autorskih imovinskih prava ističu se isključivo objava djela, izdavanje djela i ostvarivanje djela, pri čemu su za anonimna djela (nazvana djelima „nepoznatog autora“) i ona koja su pod pseudonimom, kolektivna djela kod kojih je nositelj pravna osoba, te za računalne programe rok od 50 godina nakon ostvarenja produljen na 70 godina.⁹¹ Prestankom autorskog

⁸⁵ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-26)

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 192.

⁹¹ Isto, str. 194.

prava, autorsko djelo postaje javno dobro te se može slobodno koristiti uz obvezu priznanja autorstva, odnosno poštivanja časti i ugleda autora.

5. Vrste autorskog prava

Autorskim se pravom štite osobne i duhovne veze autora s njegovim autorskim djelom, kao i imovinski interesi autora u pogledu njegova autorskog djela, stoga se sukladno tome autorska prava dijele na *moralna* i *imovinska* autorska prava. Kao treća skupina mogu se izdvojiti *srodna prava*, koja se opisuju kao ona prava koja pripadaju osobama koje nisu stvaratelji djela u pravom smislu, već pomažu da se djelo izvede.⁹²

Moralna ili **osobna prava** autora apsolutna su i isključiva prava autora koja štite njegove osobne interese vezane uz njegovo autorsko djelo, a koja su neprenosiva pravnim postupcima za vrijeme trajanja autorova života, te djelomično prenosiva nakon njegove smrti, a nerijetko su i vremenski neograničena. Dakle, nakon smrti autora moguće je prenijeti samo ograničen broj moralnih prava, te se ona prenose isključivo na nasljednike istih, dok se bilo kojim ugovorom moralna prava ne mogu prenijeti. Također, moralno autorsko pravo štiti sva ona osobna dobra, odnosno intelektualne tvorevine koje su samim svojim nastankom vezane uz osobu autora i kao takva pripadaju isključivo njemu, te ih se on ne može odreći.⁹³ Ona se zasnivaju na ideji da je autorsko djelo odraz autorove osobnosti, a obuhvaćaju *pravo prve objave djela*, *pravo na priznanje autorstva* (odnosno *pravo paterniteta*) potom *pravo na poštivanje autorskog djela*, *pravo na poštivanje časti i ugleda autora*, te naposljetku *pravo opoziva*, odnosno *pokajanja*. Prema pravu prve objave autor ima pravo odrediti hoće li i pod kojim uvjetima njegovo autorsko pravo biti prvi puta objavljeno, a do same objave autor ima pravo na otkrivanje sadržaja svog autorskog djela javnosti.⁹⁴ Nadalje, pravo na priznanje autorstva ili paterniteta omogućuje autoru da bude priznat i označen kao autor djela, a onaj tko javno koristi to djelo dužan je naznačiti autora prilikom svakog korištenja, osim ukoliko autor ne zahtjeva drugačije, jer ukoliko je djelo anonimno, označavanjem imena autora također se povrjeđuje to pravo. Također, autor zadržava svoje pravo da se usprotivi ukoliko se deformira, sakati ili na bilo koji način izobličuje njegovo djelo, a čime se ugrožava osnovni karakter djela, jer se time krši njegovo pravo poštivanja autorskog djela.⁹⁵ Osim toga, autor ima pravo

⁹² Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj. str. 31 – 32.

⁹³ Henneberg, Ivan. Nav. dj., str. 154.

⁹⁴ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-31)

⁹⁵ Isto.

usprotiviti se i načinu korištenja autorskog djela kojim se na bilo koji način povrjeđuju njegova čast i ugled. U slučaju takve povrede, autor ima pravo opozvati pravo iskorištavanja autorskog djela, odnosno povući već objavljeno djelo iz javne upotrebe i zabraniti daljnje raspačavanje tog djela, uz nadoknadu štete koju je opozivom nanio nakladniku.⁹⁶ Važno je naglasiti da su pravo prve objave djela i pravo opoziva strogo osobne naravi i nisu prenosiva u slučaju smrti autora. O moralnim se pravima više govori i u kontekstu digitalnih tehnologija i interneta, jer se kao glavna nuspojava ističe izloženost, mogućnost izmjene ili neodobrenog iskorištavanja djela, a samim time i činjenicu da je moralna autorska prava iznimno teško zaštititi u digitalnom okruženju, zbog čega su komunikacijske tehnologije i moralna prava po svojoj naravi dva gotovo nespojiva konteksta.

Autorska *imovinska prava* mogu se u pravilu opisati kao isključiva prava autora na iskorištavanje svog autorskog djela na bilo koji način, a ona su prenosiva u slučaju autorove smrti, te su vremenski ograničena.⁹⁷ Drugim riječima, ta prava autoru osiguravaju imovinsku korist od iskorištavanja djela, ali uz zakonom određene iznimke poput slučajeva osobne uporabe djela ili u svrhu nastave, znanosti i sl.⁹⁸ Također, autorov rad, vrijeme i trud uloženi u stvaranje djela trebaju biti nagrađeni odgovarajućom novčanom naknadom, no naknadu može primiti samo ukoliko postoji zainteresiranost za njegovo djelo, odnosno kada to djelo netko želi objaviti ili izdati. Pritom je također važno razlikovati izdavanje i objavljivanje djela, jer izdavanje podrazumijeva stavljanje u promet tiskane ili bilo kojom drugom tehnikom stvorene knjige ili nekog drugog djela, odnosno bilo kojeg djela u materijalnom obliku, dok samo objavljivanje znači stavljanje djela na korištenje javnosti bilo kojim načinom i u bilo kojem obliku.⁹⁹ Imovinska prava obuhvaćaju *pravo umnožavanja*, *pravo distribucije* (odnosno stavljanja u promet), *pravo priopćavanja djela javnosti*, te *pravo prerade*.¹⁰⁰ Pravo umnožavanja ili reproduciranja isključivo je pravo izrade autorskog djela u jednom ili više primjeraka, na bilo koji način i u bilo kojem obliku. Umnožavanje djela može biti ručno (prijepisi, crteži), mehaničko (tisak, drugi grafički postupci, te elektroničko).¹⁰¹ Nadalje, pravo distribuiranja uključuje pravo stavljanja u promet izvornika ili primjeraka autorskog djela

⁹⁶ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-31)

⁹⁷ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 130.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Nav. dj. str. 34.

¹⁰⁰ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-31)

¹⁰¹ Isto.

prodajom ili na neki drugi način, što ujedno uključuje i pravo iznajmljivanja – davanja na korištenje izvornika ili umnoženog primjerka djela u ograničenom razdoblju, a ovo pravo autor zadržava tek nakon sklapanja nakladničkog ugovora.¹⁰² Osim toga, autor ima pravo priopćavanja autorskog djela javnosti na bilo koji način, pri čemu je potrebno odobrenje ugovorom, a ono uključuje sljedeće komponente: *pravo javnog prikazivanja scenskih djela, pravo javnog izvođenja, pravo emitiranja, pravo činjenja dostupnim javnosti* i brojne druge. Naposljetku, pravo prerade isključivo je pravo prijevoda, prilagodbe ili bilo kojeg načina obrade autorskog djela, a za koju je svakako potrebna autorizacija autora djela.¹⁰³

Srodna i druga prava, kao što je ranije spomenuto, pripadaju osobama koje nisu stvaratelji djela u pravom smislu, već su za njegovu izvedbu i prikazivanje zaduženi umjetnici izvođači, odnosno glumci, pjevači, glazbenici, plesači itd. Iako Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima razlikuje autorska prava od tzv. *susjednih* ili *srodnih* prava, a ona su tako nazvana s obzirom na sadržaj koji je vrlo sličan autorskom pravu. Također, ta se prava ubrajaju među prava intelektualnog vlasništva, a razlikuju se od autorskog prava isključivo po trajanju, predmetu, ali i nositeljima prava.¹⁰⁴

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-31)

¹⁰⁴ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 241 – 242.

6. Cilj i svrha istraživanja

Cilj je ovog diplomskog rada bio utvrditi položaj i ulogu autorskih prava u obrazovanju, posebno u predmetnoj nastavi hrvatskog jezika, te likovne i glazbene kulture. Kroz analizu stavova i odnosa nastavnika prema autorskim pravima, dobiven je dublji uvid u to kako se ova prava percipiraju u obrazovnom okruženju. S obzirom na značaj autorskih prava u suvremenom društvu, važno je razumjeti kako se ta prava integriraju u nastavi i kako se prenose na učenike. Ovaj rad također je imao za cilj istražiti kako se koncept autorstva prikazuje u nastavnim materijalima i resursima, te u kojoj se mjeri autorska prava poštuju tijekom nastavnog procesa. Naglasak je stavljen na zastupljenost koncepcije autorstva u nastavnom procesu, te na dosljednost navođenja izvora i citiranje, što su ujedno i ključni elementi etičkog korištenja tuđeg autorskog rada. Kroz ovo istraživanje, željelo se pridonijeti boljem razumijevanju kako se autorska prava primjenjuju u obrazovanju, potičući pri tome odgovornu upotrebu intelektualnog vlasništva. Analizom stavova i iskustava nastavnika, kao i odnosom učenika prema autorskim pravima, nastojalo se identificirati potrebe za obukom i edukacijom u ovom području, što bi moglo rezultirati poboljšanjem obrazovnog sustava i pojačanom sviješću o važnosti autorskih prava među nastavnicima i učenicima predmetne nastave. Prema tome, glavno je nastojanje ovoga rada bilo usmjereno na unapređenje kulture poštivanja intelektualnog vlasništva u obrazovanju i poticanje da se autorska prava pravilno primjenjuju u nastavnom procesu, čime se osigurava etičnost u korištenju autorskih djela i resursa u obrazovne svrhe.

Postavljena su sljedeća istraživačka pitanja i hipoteze:

1. Je li tematika autorstva dostatno zastupljena u nastavnim materijalima i sredstvima?
2. U kojoj su mjeri nastavnici upoznati s poštivanjem i primjenom načela zaštite autorskih prava i intelektualnog vlasništva?
3. U kojoj mjeri nastavnici upućuju učenike na poštivanje autorskih prava u svakodnevnom nastavnim procesu?

Hipoteze:

1. Koncepcija autorstva nedovoljno je zastupljena u nastavnim materijalima.
2. Nastavnici su upoznati s koncepcijom autorskih prava, ali nemaju dovoljnu obrazovnu podlogu o toj tematici.
3. Nastavnici ne inzistiraju na primjeni načela zaštite autorskih prava.

6.1 Metodologija i uzorak istraživanja

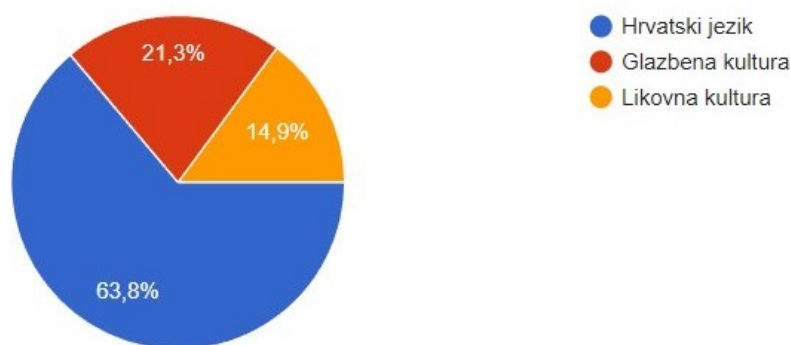
U svrhu ovog istraživanja korišteno je kvantitativno prikupljanje podataka, odnosno odgovori su prikupljeni metodom ankete kojom su ispitani nastavnici predmetne nastave hrvatskog jezika, te likovne i glazbene kulture. Metodom ankete ispitan je uzorak od ukupno 47 nastavnika predmetne nastave, a u kriterij odabira nastavnika ispitanih upitnikom bile su uključene osnovne škole na području Osječko-baranjske županije, dok je distribucija upitnika uključivala nekoliko načina, odnosno koraka:

- slanje službenog dopisa i molbe ravnateljima škola da prosljede upitnik nastavnicima hrvatskog jezika, te glazbene i likovne kulture, na što je odaziv bio jako slab (samo 4 odgovora)
- potom ponovno slanje molbe za pomoć oko distribucije upitnika voditeljima stručnih aktiva pojedinih predmeta, nakon čega je odaziv vrlo slabo porastao na 8 odgovora
- uslijedio je i osobni poziv na sudjelovanje u istraživanju putem službenih mail adresa svih škola, na što je odaziv konačno porastao na 23 odgovora
- u konačnici, ukupan uzorak od 47 ispitanika prikupio se osobnim slanjem popratnog dopisa izravno nastavnicima hrvatskog jezika, te likovne i glazbene kulture putem mail adresa koje su bile javno dostupne na službenim web stranicama škola, uz molbu na sudjelovanje u istraživanju, kao i da isti prosljede kolegama/icama.

Odgovori u anketnom upitniku su u potpunosti anonimni radi zaštite privatnosti nastavnika. Upitnik se sastojao od ukupno dvadeset i jednog pitanja koja su podijeljena u tri osnovne skupine pitanja: *socio-demografska skupina pitanja*, *pitanja o koncepciji autorstva*, te *pitanja o Digitalnim obrazovnim sadržajima (Carnet)*. Anketiranje se provodilo u razdoblju od lipnja do kolovoza 2023. godine putem online Google obrasca.

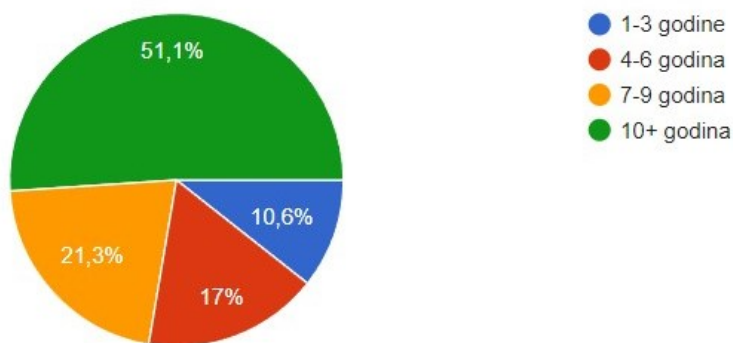
6.2 Rezultati istraživanja

Anketni je upitnik (Prilog 1) rezultirao odazivom od ukupno 47 nastavnika, pri čemu najviše nastavnika predaje hrvatski jezik, a potom glazbenu te likovnu kulturu. Upitnik prikazuje vrlo značajne i konstruktivne stavove nastavnika u njihovom odnosu prema autorskim pravima, kao i njihovu osviještenost o istima, o čemu će biti više riječi u nastavku. S time u vezi, prvo je pitanje upitnika bilo općenitog karaktera, a glasilo je: *Koji od navedenih predmeta predajete?*, pri čemu statistički podaci pokazuju da ukupno 30 od 47 (63,8%) ispitanika predaje hrvatski jezik, što je ujedno i najviše, potom 10 (21,3%) ispitanika predaje glazbenu kulturu, a preostalih 7 (14,9%) ispitanika predaje likovnu kulturu, što je vidljivo i na *slici 1.* u nastavku.

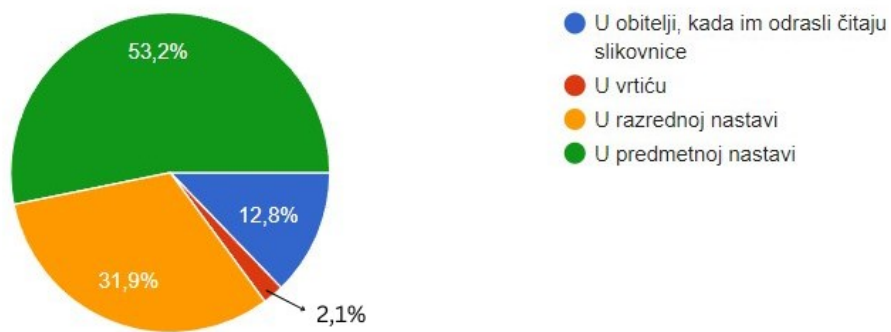
Slika 1. Predmet koji nastavnici predaju

Nadalje, drugo je pitanje *Koliko radnog iskustva imate kao nastavnik/ca?*, pri čemu najveći broj ispitanika ima više od 10 godina iskustva, točnije 24 (51,1%) ispitanika, što ukazuje na prisutnost iskusnih nastavnika u uzorku. Nešto manje iskustva zabilježeno je kod 10 (21,3%) ispitanika koji u obrazovnom sustavu rade u prosjeku od 7 do 9 godina, a nakon njih slijedi 8 (17%) ispitanika koji imaju od 4 do 6 godina radnog iskustva. Naposljetku, najmanji broj nastavnika ima 1 do 3 godine iskustva, a takvih je ispitanika samo 5 (10,6%), što ukazuje na njihovu kraću prisutnost u obrazovnom sustavu i nedavni ulazak u profesiju. Radno iskustvo može imati značajan utjecaj na kvalitetu nastave i razumijevanje različitih aspekata obrazovnog procesa, pa tako i razvijenih vještina, te načina na koje se znanje prenosi na nove generacije učenika. Detaljnije rezultate moguće je vidjeti na *slici 2.* u nastavku.

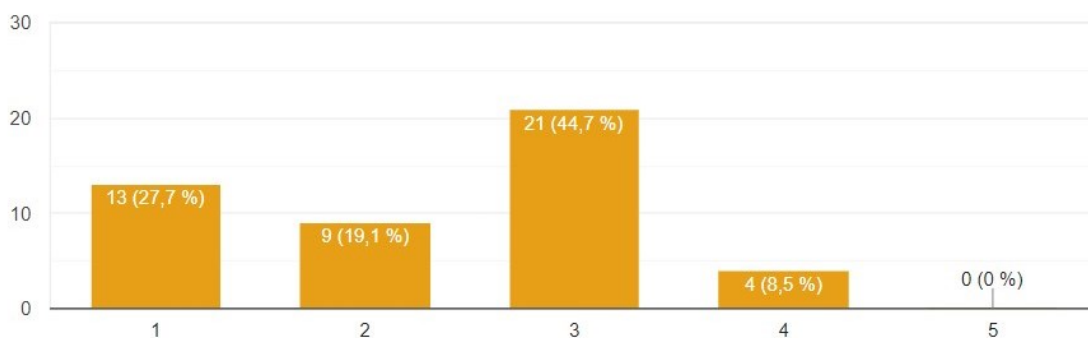
Slika 2. Radno iskustvo nastavnika u obrazovnom sustavu

Nakon prva dva pitanja nastojalo se prikupiti specifične podatke vezane za tematiku rada, stoga se prelazi na skupinu pitanja o koncepciji autorskih prava, stoga se postavlja pitanje *Gdje se, prema Vašem mišljenju, učenici prvi put sreću s koncepcijama povezanim s autorstvom (podrazumijevaju se definicije kao što su autor, autorsko djelo i autorska prava)?*, a kao što je moguće vidjeti na *Slici 3.*, najviše je onih nastavnika – čak 25 (53,2%) – koji smatraju da su učenici s pojmom autorskih prava upoznati tek za vrijeme predmetne nastave, međutim, značajan je broj i onih ispitanika, kojih je ukupno 15 (31,9%), koji su se ipak opredijelili za mišljenje da su učenici tome izloženi za vrijeme razredne nastave, što sugerira da ova tema može i treba biti zastupljena i u nižim razredima osnovne škole kako bi se postavila temeljna svijest o autorskim pravima. Također, ukupno 6 (12,8%) ispitanika prepoznaje važnost obiteljskog okruženja kada je riječ o izloženosti pojmu autorskih prava, a posebice kada im odrasli čitaju slikovnice još u ranoj dobi, što svakako dokazuje da se edukacija učenika može proširiti u suradnji s roditeljima. Naposljetku, samo jedan ispitanik (2,1%) smatra da su učenici izloženi pojmu autorskih prava već u vrtiću, što je svakako diskutabilno jer to ipak može biti prerano razdoblje da bi se oblikovala svijest učenika o ovim pitanjima, a prikaz svega opisanog vidljiv je na *slici 3.*

Slika 3. Percepcija nastavnika prema prvom susretu učenika s koncepcijom autorstva

Sljedeće pitanje odnosi se na koncepciju autorstva i zastupljenost iste u osnovnoškolskoj predmetnoj nastavi, kako u planu i programu, tako i u svakodnevnom nastavnom procesu, a pitanje je postavljeno u obliku linearnog mjerila, te glasi: *Koliko su, prema Vašem mišljenju, koncepcije autora, autorskog djela i autorskih prava zastupljene u osnovnoškolskoj predmetnoj nastavi?*, pri čemu vrijednost 1 označava *nedovoljno zastupljeno*, a vrijednost 5 *iznimno zastupljeno*. Na grafikonu prikazanom na slici 4. u nastavku vidljivo je da gotovo pola ispitanika, točnije njih 21 (44,7%), ocjenjuje da je zastupljenost autorskih prava u predmetnoj nastavi prosječna, označujući srednju vrijednost brojem 3. S druge pak strane, značajan broj ispitanika, njih 13 (27,7%), označava vrijednost 1 jer smatra da su autorska prava nedovoljno zastupljena u predmetnoj nastavi. Nešto manje ispitanika, odnosno njih 9 (19,1%) označava zastupljenost s vrijednosti 2, a preostala 4 (8,5%) ispitanika označavaju vrijednost 4. Niti jedan ispitanik nije označio najvišu ocjenu (5) po pitanju zastupljenosti teme autorskih prava u nastavi, što će reći da svakako još postoji mnogo prostora za napredak i poboljšanje u integraciji autorskih prava u proces predmetne nastave.

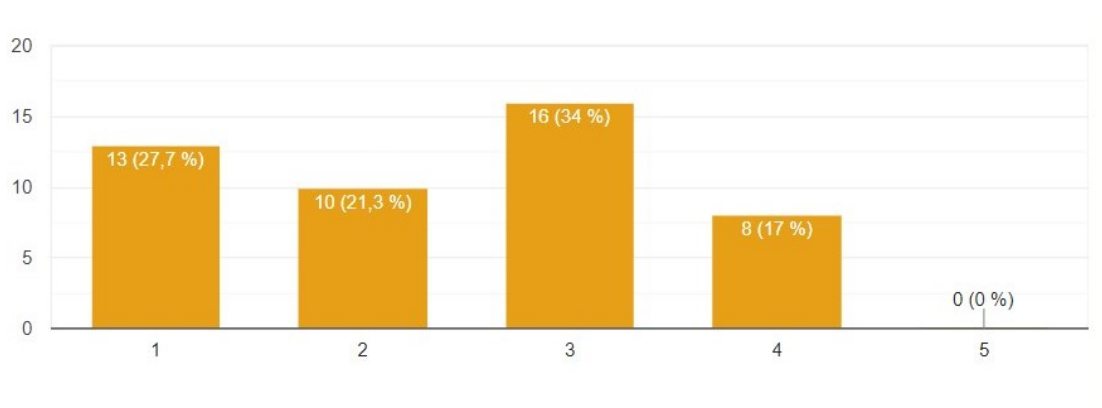

Slika 4. Linearna skala zastupljenosti koncepcije autorstva u nastavi (1 – nedovoljno zastupljeno do 5 – iznimno zastupljeno)

Nadalje, sljedeće je pitanje glasil: *Kurikulum predmeta Hrvatski jezik u odgojno-obrazovnim ishodima predviđa točno citiranje, susrete s autorima, uočavanje specifičnih karakteristika u djelima pojedinih autora, poštivanje autorstva i sl.*¹⁰⁵ *Smatrate li da bi slične teme trebale biti zastupljene i u kurikulumu ostalih nastavnih predmeta?*, a odgovor se temeljio na jednostavnom odabiru između *Da* i *Ne*, pri čemu svih 47 (100%) ispitanika označava odgovor *Da*. Ovakva jednoglasnost vrlo je zanimljiva jer prikazuje da svi ispitanici o toj problematici promišljaju na isti način, no takav je odgovor i svojevrsno očekivan jer u obrazovnom kontekstu problemi vlasništva i autorskih prava nisu u nadležnosti nastavnika, jer je nastava zakonski regulirana. Prema tome, to bi značilo da nastavnici nemaju puno prostora za subjektivnost u promicanju važnosti autorskih prava jer obrazovni sustav ima svoje smjernice i zahtjeve koji utječu na kurikulum i sadržaj nastave, no to također znači da ostaje još mnogo prostora za napredovanje, u smislu zastupljenosti zaštite autorskih prava i u ostalim nastavnim predmetima.

¹⁰⁵ Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (2023-07-28)

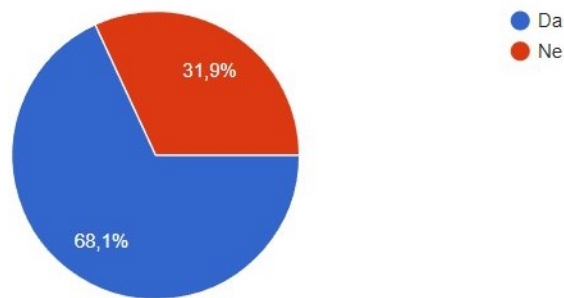
Pitanje koje je uslijedilo glasi: *Je li, prema Vašem mišljenju, tematika autorstva dostatno zastupljena u nastavnim sredstvima i materijalima koje koristite?*, a ovo je pitanje također postavljeno u obliku linearnog mjerila između odgovora *nedovoljno zastupljeno (1)* i *iznimno zastupljeno (5)*, te je prema statističkim podacima najviše onih ispitanika koji smatraju da su autorska prava srednje zastupljena u obrazovnim materijalima, a tih je ispitanika ukupno 16 (34%). Također, značajan broj ispitanika, točnije njih 13 (27,7%), koji smatraju da autorska prava nisu dovoljno zastupljena u obrazovnim materijalima, što ukazuje na potrebu za većom inkluzijom ove tematike u nastavnim materijalima. Nadalje, ukupno 10 (21,3%) označava vrijednost 2, što pokazuje da također uočavaju slabu zastupljenost zaštite autorskih prava, a najmanje je onih ispitanika, točnije njih 8 (17%), koji smatraju da je ova tematika sasvim dovoljno zastupljena i označavaju vrijednost 4. Važno je napomenuti da niti jedan ispitanik nije označio najvišu ocjenu za iznimno zastupljenu tematiku, iz čega je vidljivo da je potrebno više pozornosti obratiti na uključivanje zaštite autorskih prava u obrazovne materijale. Prikaz rezultata vidljiv je na grafikonu na slici 5.

Slika 5. Linearna skala zastupljenosti koncepcije autorstva u nastavnim materijalima (1 – nedovoljno zastupljeno do 5 – iznimno zastupljeno)

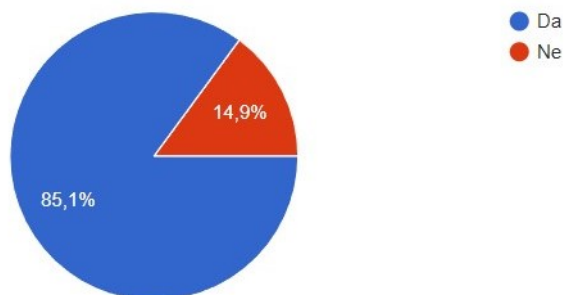
Nadalje, sljedećih je nekoliko pitanja temeljeno na principu jednostavnog odabira između odgovora *Da* i *Ne*, a prvo takvo pitanje glasi: *Inzistirate li na poštivanju autorskih prava u nastavnom procesu (npr. na točnom citiranju, dosljednom navođenju izvora za tekstove i ilustracije i sl.)?* Iz rezultata prikazanih na slici 6. vidljivo je da 32 (68,1%) od ukupno 47 ispitanika odgovara sa *Da*, odnosno inzistira na poštivanju autorskih prava u nastavnom procesu, dok je preostalih 15 (31,9%) ispitanika odgovorilo sa *Ne*. Razlog tome mogu biti i zakonski okviri nastavnog plana i programa, koji mogu utjecati na to koliko nastavnici

inzistiraju na poštivanju autorskih prava, kao i predmet koji predaju, pri čemu postoje različite strategije podučavanja u kojima važnost tematike autorskih prava može varirati. Sve u svemu, ovakav je rezultat vrlo pozitivan jer ukazuje na prepoznavanje važnosti promicanja razvoja svijesti o autorskim pravima od strane nastavnika.

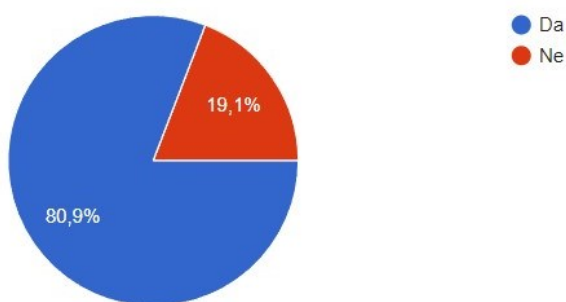
Slika 6. Inzistiranje nastavnika na poštivanju autorskih prava u nastavnom procesu

U sljedećem pitanju istražuje se daju li nastavnici učenicima konkretne upute o citiranju, parafraziranju i navođenju literature, posebice pri izradi pojedinih zadataka, kao primjerice kod izrade prezentacija i pisanja lektire, pri čemu impresivnih 40 od 47 (85,1%) ispitanika tvrdi da pruža konkretne upute učenicima o citiranju i drugim aspektima zaštite autorskih prava, što svakako ukazuje na njihovu svijest o važnosti obrazovanja učenika o pravilnom korištenju izvora. Samo 7 (14,9%) ispitanika odgovara sa *Ne*, što je vidljivo i na slici 7. u nastavku. Iz priloženih je odgovora moguće zaključiti da nastavnici shvaćaju važnost zaštite autorskih prava, kao i svoju ključnu ulogu u aktivnom promicanju najvažnijih načela zaštite autorstva kroz nastavni proces. Pružanjem konkretnih uputa, nastavnici pomažu u izgradnji vještina i usađivanju etičkih vrijednosti u učenike kada je riječ o autorskim pravima, a kroz ovakve rezultate zaključivo je da su spremni preuzeti aktivnu ulogu u tome.

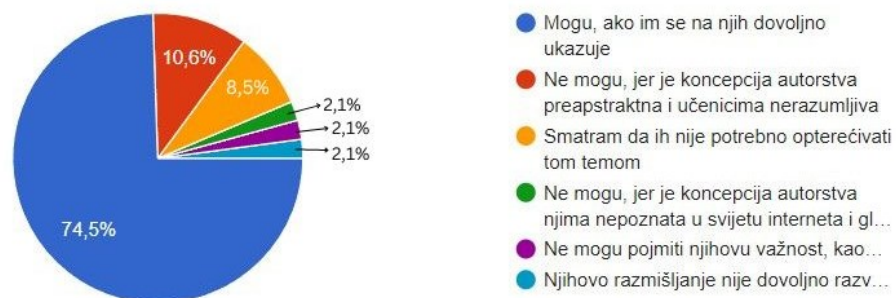
Slika 7. Davanje uputa učenicima za pravilno citiranje i parafraziranje

Nastavno na prethodno pitanje, sljedeće pitanje glasi: *Dajete li učenicima povratne informacije kada je riječ o citiranju, parafraziranju i navođenju literature kod izrade različitih zadataka?*, a odgovori pokazuju da većina nastavnika, točnije njih 38 (80,9%), navodi da pruža povratne informacije o pravilnom citiranju, što je svakako vrlo pohvalno jer ukazuje na njihov edukacijski potencijal, kao i na spremnost na podršku učenika po pitanju pravilnog i odgovornog korištenja autorskih sadržaja. Preostalih 9 (19,1%) odgovara sa *Ne*. Ovim se podacima potvrđuje rezultat dobiven u prethodnom pitanju, a to je da su nastavnici svjesni važnosti upozoravanja na pravilno citiranje i navođenje literature, te da aktivno sudjeluju u širenju kulture poštivanja autorskih prava u obrazovanju, a svojim stavovima i pristupom izrazito doprinose stvaranju odgovornih korisnika intelektualnog vlasništva među učenicima. Detaljan prikaz opisanih podataka vidljiv je u nastavku na *slici 8*.

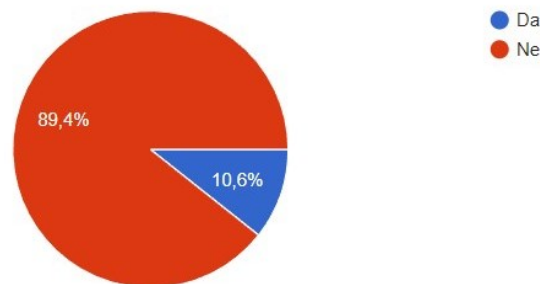
Slika 8. Davanje povratnih informacija učenicima o pravilnom citiranju

Sljedeće je pitanje bilo višestrukog odgovora, a nastavnike se pitalo *Smatrate li da učenici predmetne nastave mogu razumjeti važnost poštivanja autorskih prava?*, na što su bila ponuđena tri odgovora, na koja su 35 (74,5%) ispitanika odabrali odgovor „*Mogu, ako im se na njih dovoljno ukazuje*“, čime se pokazuje pozitivan stav prema edukaciji učenika o ovim temama. Potom slijedi odgovor „*Ne mogu, jer je koncepcija autorstva preapstraktna i učenicima nerazumljiva*“, koji odabire ukupno 5 (10,6%) ispitanika, a ovakav rezultat ukazuje na eventualne izazove učenika u razumijevanju kompleksnih pravnih i etičkih koncepata. Samo 4 (8,5%) ispitanika odgovaraju sa „*Smatram da ih nije potrebno opterećivati tom temom*“, što također može upućivati na izazove s kojima se učenici mogu suočiti u razumijevanju ovih kompleksnih tema. Osim već ponuđenih, ispitanici su ponudili i svoje vlastite odgovore i razloge, od kojih 1 (2,1%) ispitanik navodi odgovor „*Ne mogu, jer je koncepcija autorstva njima nepoznata u svijetu interneta i gledanja i dijeljenja i preuzimanja materijala*“, potom 1 (2,1%) ispitanik navodi odgovor „*Ne mogu pojmiti njihovu važnost, kao ni primjenjivati ih u toj dobi*“, te naposljetku 1 (2,1%) od ispitanika navodi odgovor „*Njihovo razmišljanje nije dovoljno razvijeno da bi mogli pojmiti važnost citiranja i autorstva*“. Iz dobivenih je statističkih podataka moguće zaključiti da, iako velika većina nastavnika smatra da učenici mogu i trebaju razumjeti važnost poštivanja autorskih prava, ipak postoje oni koji smatraju da se ta problematika ne treba usađivati u njih i da se granice autorstva sve više gube u digitalnom svijetu, što svakako ne doprinosi razvoju svijesti o autorskim pravima. Odgovore je moguće detaljnije proučiti i na *slici 9.* u nastavku.

Slika 9. Razumijevanje važnosti poštivanja autorskih prava kod učenika

Nadalje, sljedeće je pitanje glasilo: *U jednom od udžbenika iz predmeta Hrvatski jezik za 5. razred navedena je sljedeća uputa: „Nemojte preuzimati fotografije s interneta, osobito ne one koje su zaštićene autorskim pravima.“¹⁰⁶ Smatrate li da učenici 5. razreda mogu samostalno na internetu razlikovati fotografije koje jesu, i one koje nisu zaštićene autorskim pravima?*, na što velika većina ispitanika, konkretno njih 42 (89,4%) odgovara sa *Ne*, odnosno smatra da učenici 5. razreda ne mogu samostalno razlikovati fotografije koje su zaštićene autorskim pravima od onih koje nisu, što ujedno upućuje na problematiku potencijalnog kršenja tih prava. Preostalih 5 (10,6%) ispitanika označava odgovor *Da*, što je vidljivo i na *slici 10.* u nastavku. Razlog za dobivene podatke može biti činjenica da učenici ne razumiju posljedice koje mogu proizaći iz povrede autorskih prava, kao i nedovoljna upućenost u ovu problematiku jer kršenje autorskih prava na internetu može biti vrlo složeno pitanje, posebno za učenike mlađe dobi, stoga dublje razumijevanje autorskih prava zahtijeva dodatnu edukaciju i informacije.

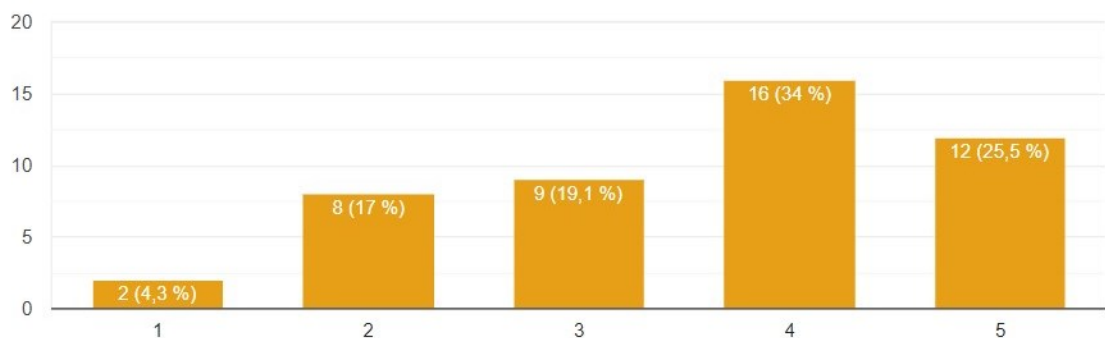

Slika 10. Razlikovanje fotografija zaštićenih autorskim pravom od onih koje to nisu

Usljedilo je pitanje linearnog mjera kojim se nastavnike pitalo *Koliki je, prema Vašem mišljenju, utjecaj događanja poput autorskih gostovanja u školama na razvijanje svijesti o autorskim pravima?*, u kojemu vrijednost *1* označava *uopće ne utječe*, dok *5* označava *izrazito utječe*, a cilj je bio ispitati mišljenje nastavnika koliko određena događanja, poput gostovanja autora u školama, zapravo utječu na razvijanje svijesti o autorskim pravima. Rezultati pokazuju da većina nastavnika, ukupno njih 28 (59,5%), smatra da takva događanja izrazito (vrijednost

¹⁰⁶ Šojat, Anita. *Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2020. Str. 181.

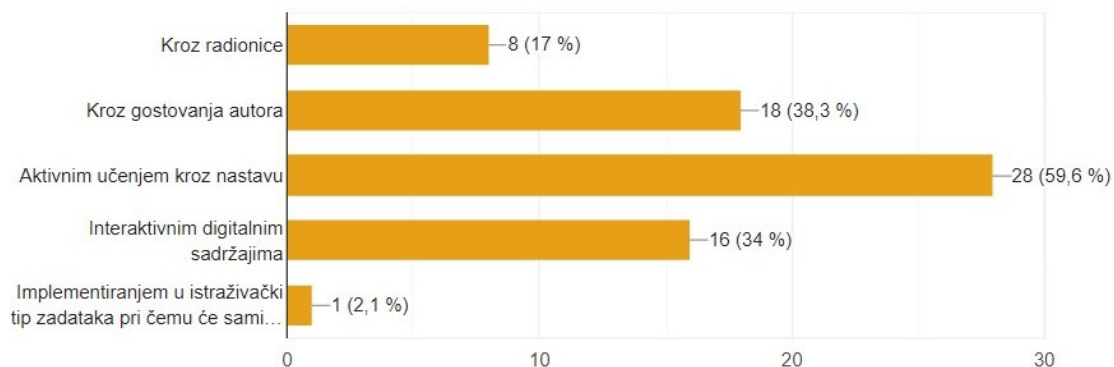
5) ili vrlo pozitivno (vrijednost 4) utječu na razvijanje svijesti o autorskim pravima među učenicima, što ukazuje na važnost ovakvih inicijativa u školama. Manji broj nastavnika, točnije njih 9 (19,1%), također prepoznaje vrijednost takvih događanja, ali ne smatra da ona previše utječu na razvijanje svijesti o autorskim pravima, stoga svoj stav označavaju sa srednjom vrijednosti 3. Naposljetku, u najmanjoj je mjeri onih ispitanika, svega 10 (21,3%), koji označavaju vrijednosti 1 i 2, te smatraju da takve aktivnosti slabo ili uopće ne utječu i ne pridonose razvijanju svijesti o autorskim pravima, a razlog tome mogu biti sumnje u učinkovitost takvih događanja ili pak drugačiji prioriteti u vođenju nastave. Kao što je vidljivo iz priloženoga na slici 11., u prosjeku je više onih nastavnika koji smatraju da različite radionice i gostovanja autora imaju velik utjecaj na poimanje autorskih prava među učenicima, kao i u promicanju njihove važnosti, jer gostovanja autora omogućuju učenicima da iz prve ruke čuju o poučnom i kreativnom procesu stvaranja autorskog djela, pri čemu se može postići osobna povezanost s autorom, a što će im u konačnici pomoći i sa razumijevanjem na koji se način autorska prava primjenjuju u stvarnom svijetu.

Slika 11. Linearna skala utjecaja gostovanja autora na razvoj svijesti o autorskim pravima kod učenika (1 – nedovoljno utječe do 5 – iznimno utječe)

Zatim na pitanje *Kako se, prema Vašem mišljenju, učenicima najlakše može približiti koncepcija autorskih prava?*, od ukupno 47 ispitanika njih 28 (59,6%) odgovara sa *aktivnim učenjem kroz nastavu*, što svakako sugerira da već postojeći kurikulumi i nastavni materijali imaju potencijal za inkluziju autorskih prava, no to također otvara potrebu i za daljnjim razvojem posebnih nastavnih strategija koje će učenicima omogućiti da se aktivno uključe u učenje o autorskim pravima u nastavi. Potom slijedi 18 (38,3%) ispitanika koji smatraju da se

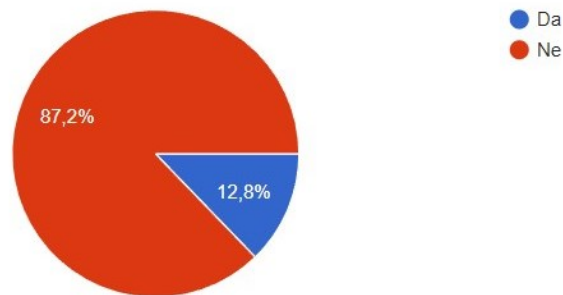
to postiže kroz gostovanja autora, čime se naglašava važnost stvarnih iskustava autora u obrazovanju o ovoj tematici, kao i dodatnom poticanju svijesti o autorskim pravima. Nadalje, 16 (34%) ispitanika odabire *interaktivne digitalne sadržaje*, no bez obzira na nešto manji broj ispitanika koji preferira ovu opciju, digitalni sadržaji mogu biti vrlo učinkovit način angažiranja učenika, posebice generacije koje su digitalni urođenici. Samo 8 (17%) ispitanika smatra da se takva tematika najlakše može približiti učenicima kroz edukativne radionice, a razlog manjeg broja ispitanika koji biraju ovaj odgovor može biti činjenica da takve radionice nisu još zaživjele, te ukazuje na izazove u implementaciji takvih radionica u školskom okruženju, no ostavlja otvorenu mogućnost da se razmotri na koji način integrirati radionice s temom autorskih prava u obrazovni proces. Naposljetku, jedan je ispitanik (2,1%) ponudio vlastiti odgovor koji glasi: „*Implementiranjem u istraživački tip zadataka pri čemu će sami učiti o autorstvu*“, što sugerira da neki nastavnici prepoznaju vrijednost samostalnog istraživanja i učenja, jer takav pristup može poticati razvoj kritičkog razmišljanja, a samim time i dublje razumijevanje autorskih prava. Detaljnije odgovore prikazane grafikonom moguće je vidjeti na slici 12.

Slika 12. Aktivnosti kroz koje se potiče svijest o autorskim pravima

U sljedećem se pitanju ispitanike pitalo *Smatrate li da u školskoj praksi postoje slučajevi kada je navođenje autorskog sadržaja bez citiranja njegova izvora opravdano?*, pri čemu 41 (87,2%) od ukupnih 47 ispitanika odgovara sa *Ne*, dok samo njih 6 (12,8%) odgovara sa *Da*. Činjenica da većina nastavnika ne opravdava navođenje autorskog sadržaja bez citiranja izvora pokazuje da imaju visok standard u poštivanju autorskih prava, što je svakako pozitivan znak jer pokazuje na razvijenu svijest o važnosti ove tematike. Također, iako su u manjini neki od ispitanika ipak opravdavaju situacije bez citiranja izvora, a za te ispitanike (koji su

odgovorili sa *Da*), uslijedilo je i pitanje kratkog odgovora *Navedite primjere slučajeva u kojima je navođenje autorskog sadržaja bez citiranja njegova izvora opravdano?*, na što jedan od ispitanika odgovara sa „*Prepričavanje, izlaganje*“, potom jedan od ispitanika navodi „*U svakodnevnoj komunikaciji s učenicima*“, sljedeći ispitanik navodi „*Prilikom usmene komunikacije*“, dok jedan od njih navodi da *nema primjere*. Također, jedan od ispitanika odlučio je ne ponuditi nikakav odgovor. Iz navedenih primjera, kao što su „*prepričavanje*“ i „*svakodnevna komunikacija s učenicima*“ sugerira se da neki nastavnici smatraju da citiranje nije nužno u neformalnim situacijama, odnosno u situacijama kada se ne koristi pisana riječ, no isto tako, nedostatak navođenja konkretnih primjera može ukazivati na nedostatak razumijevanja, jasnog stava i nesigurnost u vezi ove teme. Detaljan prikaz rezultata vidljiv je na *slici 13.* i *slici 14.*

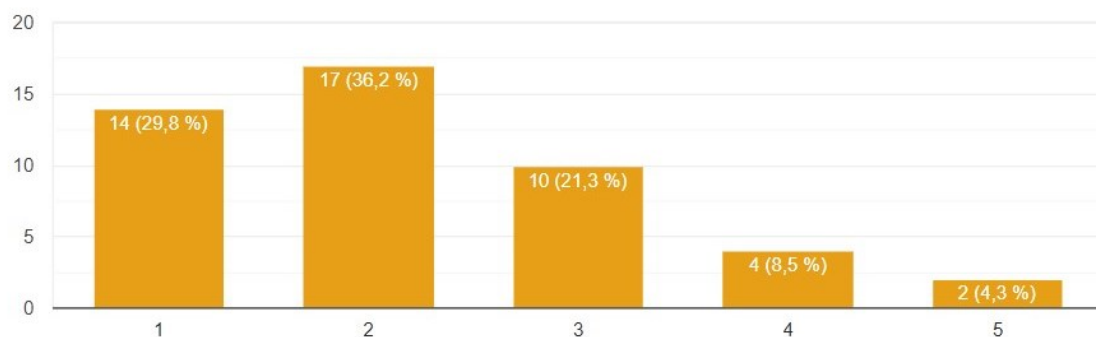

Slika 13. Opravdanost navođenja autorskog sadržaja bez citiranja

Prepričavanje, izlaganje.
U svakodnevnoj komunikaciji s učenicima.
.
Nemam primjere
Prilikom usmene komunikacije.

Slika 14. Primjeri slučajeva korištenja autorskog sadržaja bez citiranja koje navode nastavnici

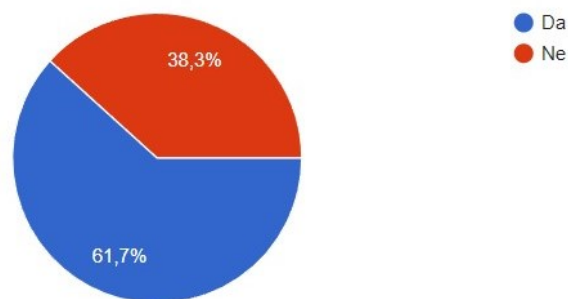
Nadalje, na pitanje *Koliko je tematika s područja autorskih prava bila zastupljena u studijskim programima koje ste završili?*, a koje je postavljeno u obliku linearnog mjerila pri čemu vrijednost 1 označava *nedovoljno zastupljena*, dok vrijednost 5 označava *iznimno zastupljena*, ukupno 31 (66%) ispitanika ocijenili su da autorska prava nisu dovoljno zastupljena u studijskim programima, što označavaju vrijednostima 1 i 2, a takvim se odgovorima sugerira da autorska prava nisu detaljno obrađena tijekom njihove obrazovne pripreme. Ovakvi rezultati pokazuju da većina nastavnika smatra da su autorska prava nedovoljno zastupljena u programima koje su završili i ukazuju na nedostatak naglaska na ovoj temi tijekom obrazovne pripreme, što može biti vrlo zabrinjavajuće s obzirom na važnost autorskih prava u suvremenom društvu. Nadalje, nešto manji broj ispitanika zamjećuje srednju i iznimnu zastupljenost, ukupno njih 16 (34,1%), iz čega se ipak može zaključiti da postoje programi koji su bolje uključili ovu tematiku u svoj obrazovni proces, no takvih je programa u manjini, što je vidljivo i iz *slike 15.* u nastavku. Ovakvi rezultati potvrđuju važnost podizanja svijesti i revidiranja obrazovnog sustava i studijskih programa po pitanju autorskih prava kako bi se nastavnike bolje pripremilo za podučavanje ove teme u školama.

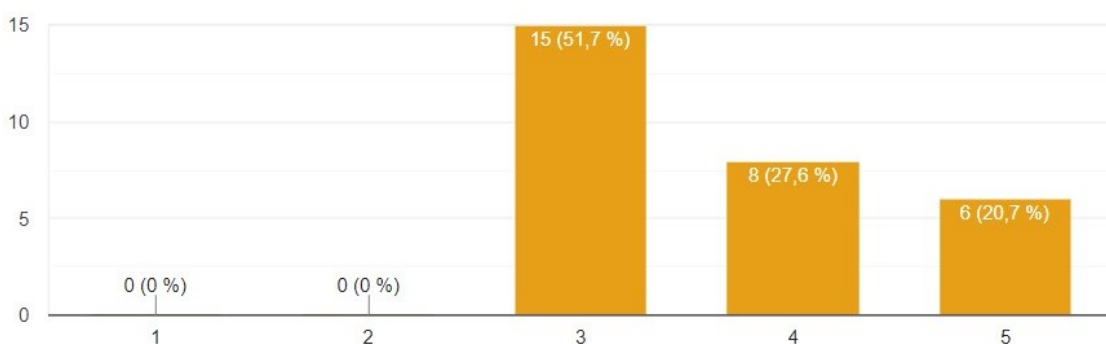
Slika 15. Linearna skala zastupljenosti autorskih prava u obrazovnim programima za nastavnike (1 – nedovoljno zastupljeno do 5 – iznimno zastupljeno)

U sljedećem je pitanju cilj bio saznati *Govori li se o tematici autorskih prava na aktivima/radionicama za nastavnike?*, pri čemu se ukupno 29 (61,7%) ispitanika opredjeljuje za odgovor *Da*, a nešto manji broj, odnosno preostalih 18 (38,3%) ispitanika se odlučuje za odgovor *Ne*. Ukoliko su ispitanici odgovorili sa *Da*, uslijedilo je pitanje *Koliko su informacije dobivene na aktivima primjenjive u nastavi?*, a koje je bilo u obliku linearnog mjerila, pri čemu

vrijednost 1 označava *nisu primjenjive*, a vrijednost 5 označava *vrlo primjenjive*. Pozitivno je vidjeti da većina ispitanika, točnije njih 15 (51,7%) označava srednju vrijednost 3, što nam govori da se na stručnim aktivima raspravlja o tematici autorskih prava, dok preostali ispitanici označavaju vrijednosti 4 i 5, odnosno smatraju da su informacije dobivene na stručnim aktivima vrlo relevantne i primjenjive u nastavnom procesu. Činjenica da niti jedan ispitanik nije ocijenio pitanje sa vrijednosti 1 i 2, koje označavaju da informacije nisu primjenjive ili su samo djelomično primjenjive, predstavlja vrlo pozitivan znak. Također, ovi rezultati sugeriraju da kontinuirano obrazovanje nastavnika i njihov stručni razvoj igra ključnu ulogu u odražavanju aktualnih znanja o autorskim pravima i na učenike. Prikaz svih opisanih rezultata vidljiv je na *slici 16.* i *slici 17.*

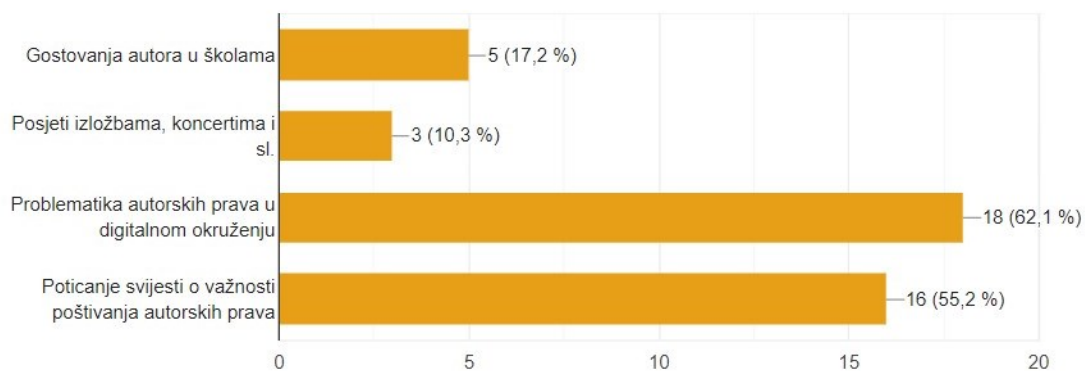

Slika 16. Zastupljenost tematike autorskih prava na stručnim aktivima

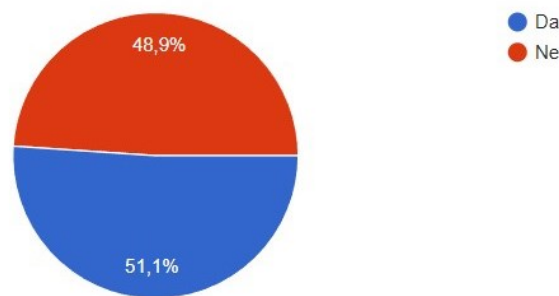
Slika 17. Percepcija nastavnika o primjenjivosti informacija sa stručnih aktiva u nastavi

U istome kontekstu, ispitanicima koji su odgovorili sa *Da*, odnosno onima koji tvrde da je tematika zaštite autorskih prava zastupljena na stručnim aktivima i radionicama za nastavnike, uslijedilo je još jedno pitanje koje glasi: *Koja je tematika na aktivima najzastupljenija?*, a prvi od odgovora bio je *Problematika autorskih prava u digitalnom okruženju*, za koju se ujedno opredijelilo najviše ispitanika – točnije njih 18 (62,1%), a s obzirom na sveprisutnu digitalizaciju i razvoj digitalnih tehnologija, ova je tema ključna kako bi se nastavnike pripremilo na podučavanje učenika o sigurnom i etičkom pristupu digitalnih sadržaja. Nadalje, druga je ponuđena tema bila *Poticanje svijesti o važnosti poštivanja autorskih prava*, koju označava ukupno 16 od 47 (55,2%) ispitanika, a važnost ove teme temelji se na educiranju učenika o pravednom i odgovornom ponašanju u korištenju tuđih djela. Potom se nešto manji broj ispitanika, njih 5 (17,2%), odlučuje za odgovor *Gostovanja autora u školama*, te iako ova tema nije najzastupljenija, ona svakako predstavlja dodatan način za prijenos znanja o autorskim pravima od strane samih autora. Naposljetku, kao najmanje zastupljena tema na stručnim aktivima preostaju *Posjeti izložbama, koncertima i sl.*, a za koju se odlučuje samo 3 (10,3%) ispitanika, no svakako je potrebno uzeti u obzir da je ova tema i dalje važna jer može pomoći učenicima da razumiju važnost autorskih prava u umjetničkim i kulturnim kontekstima. Na dijagramu prikazanom na *slici 18.* moguće je detaljnije vidjeti opisane rezultate.

Slika 18. Zastupljenost različitih tema na stručnim aktivima

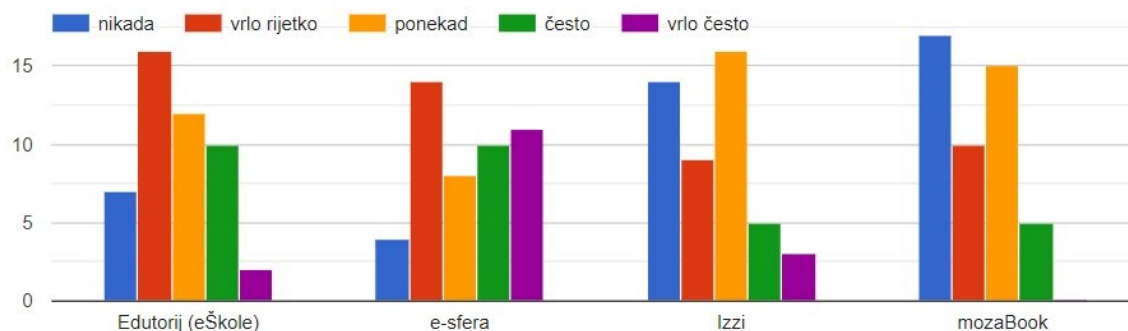
Na pitanje *Smatrate li se Vi osobno dovoljno kompetentnim kada je riječ o poznavanju i primjeni načela zaštite autorskih prava i intelektualnog vlasništva?* odgovori su podjednaki, odnosno ukupno se 24 (51,1%) ispitanika opredjeljuje za odgovor *Da*, dok njih 23 (48,9%) odgovara sa *Ne*. Ovakva podjela temeljena na samopercipiranoj kompetentnosti nastavnika po pitanju autorskih prava, a koja može dosta varirati, ukazuje na varijabilnost i nedostatak u razumijevanju autorskih prava kod onih koji se ne osjećaju dovoljno kompetentnim, ali je isto tako važna samosvijest nastavnika o svojim znanjima i vještinama, kao i nastojanju da bolje razumiju i primjenjuju zaštitu autorskih prava u svojoj praksi. Detaljniji prikaz rezultata vidljiv je na slici 19.

Slika 19. Samopercipirana kompetentnost nastavnika u primjeni načela zaštite autorskih prava

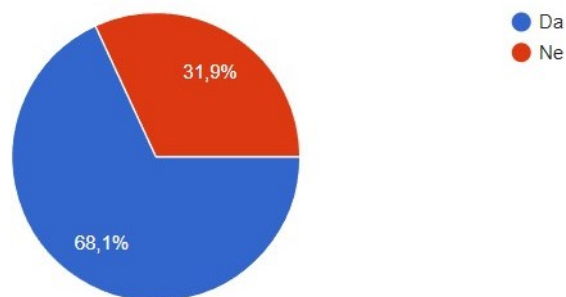
Nakon toga, prelazi se na skupinu pitanja o upoznatosti nastavnika s Digitalnim obrazovnim sadržajima (DOS), a u prvom su pitanju u ovoj skupini koje je glasilo: *Koristite li izvore s ponuđenih stranica?* ispitanici na izbor imali ponuđeno 4 izvora koje su birali na temelju učestalosti korištenja. Kao najčešće korišten izvor moguće je izdvojiti *e-sferu*, koju 11 ispitanika označava kao *vrlo često* korišten izvor, a 10 ispitanika ju koristi *često*, što sugerira da nastavnicima pruža korisne resurse za obrazovanje, pa je samim time najpopularniji izvor. Također je zanimljivo primijetiti kako upotreba *Edutorij (eŠkole)* varira među nastavnicima, jer dok ga 16 ispitanika koristi *vrlo rijetko*, drugih 10 ispitanika ga koristi *često*, iz čega je moguće zaključiti da nastavnici imaju različite potrebe i preferencije, a može ovisiti i o dostupnosti omogućenih resursa u njihovim školama. Potom slijedi *Izzi* sa 16 ispitanika koji ga koriste samo *ponekad*, te naposljetku *mozaBook* koji 17 ispitanika označava sa *nikada*. Smanjena učestalost korištenja posljednja dva izvora može ukazivati na činjenicu da oni nisu toliko popularizirani, ili pak nisu (još uvijek) adekvatno integrirani u obrazovni sustav.

Raznolikost izvora koje nastavnici koriste potvrđuje važnost upotrebe digitalnih sadržaja u svrhu obogaćivanja nastave i poboljšanja iskustva učenja. Preostale odgovore moguće je detaljnije proučiti na *slici 20.* u nastavku.

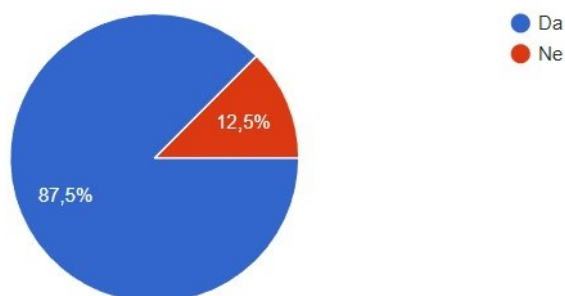

Slika 20. Učestalost korištenja *Carnet* digitalnih izvora

Na pitanje *Jeste li upoznati s Digitalnim obrazovnim sadržajima (e-Škole DOS) koje nudi Carnet?* ukupno 32 (68,1%) ispitanika odgovaraju sa *Da*, dok preostalih 15 (31,9%) odgovara sa *Ne*, što sugerira da postoji visoka razina upoznatosti nastavnika s Digitalnim obrazovnim sadržajima koje nudi *Carnet*, kao i činjenicu da je platforma u većini slučajeva prepoznata kao vrlo korisna za primjenu u nastavi. Iako većina ispitanika zna za ovu platformu, manji broj ispitanika ipak nije s njome upoznat, što svakako može biti prilika za daljnju edukaciju i informiranje o ovoj temi u svrhu obogaćivanja nastave i interaktivne podrške u učenju učenicima. Za ispitanike koji su odgovorili sa *Da*, uslijedilo je pitanje *Koristite li se Digitalnim obrazovnim sadržajima kod planiranja i izvedbe nastave?*, pri čemu ponovno velika većina ispitanika, točnije njih 28 (87,5%) tvrdi da koristi *DOS* u planiranju nastave, dok preostalih 4 (12,5%) ispitanika tvrdi da isti ne koristi. Svakako je vrlo pozitivno vidjeti da nastavnici smatraju *DOS* kao korisne alate za pripremu nastavnih lekcija, dok kod manjine ispitanika razlozi ne korištenja takvih alata i programa može uključivati nedostatak svijesti o dostupnim resursima i njihovim prednostima, tehničke prepreke, nedostatak digitalne pismenosti i brojne druge čimbenike. Također, važno je naglasiti da su *DOS* izrađeni samo za hrvatski jezik, ne i za glazbenu i likovnu kulturu, što je također jedan od čimbenika i razloga za nekorištenje takvih alata. Svi opisani podaci vidljivi su na *slici 21.* i *22.*

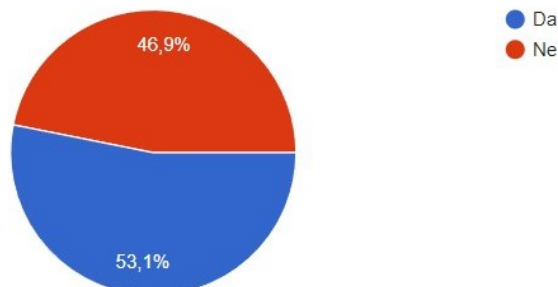
Slika 21. Upoznatost nastavnika s Digitalnim obrazovnim sadržajima

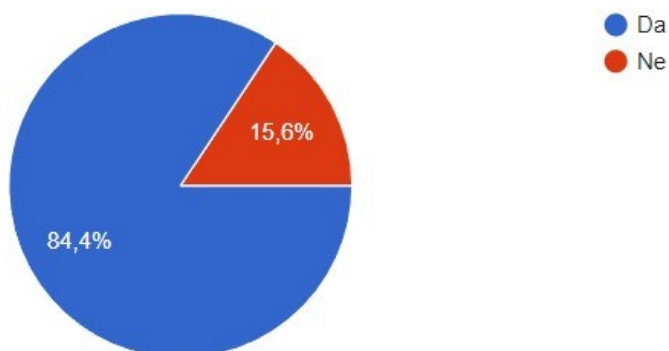
Slika 22. Korištenje Digitalnih obrazovnih sadržaja u pripremi i izvedbi nastave

Nadalje, za ispitanike koji su odgovorili da su upoznati s DOS-om, uslijedilo je još jedno pitanje koje glasi: *Koriste li učenici Digitalne obrazovne sadržaje u sklopu nastave ili domaćeg rada?*, a iz rezultata je vidljivo da postoji podijeljenost u percepciji nastavnika o toj temi. Dakle, ukupno 17 od 47 (53,1%) ispitanika odgovara sa *Da*, dok 15 (46,9%) odgovara sa *Ne*, a mogući faktori koji utječu na korištenje DOS-a su dostupnost same tehnologije učenicima, kako u školama, tako i kod kuće, potom svijest i upoznatost učenika s korištenjem DOS-a, ali isto tako i preferencije nastavnika u korištenju tih resursa u nastavi. Sljedeće je pitanje glasilo: *Razlikujete li priređene „službene“ sadržaje, kod kojih su riješena pitanja autorskih prava, od onih koji to nisu?*, na što ponovno većina ispitanika, odnosno njih 27 (84,4%), odgovara sa *Da*, dok samo 5 (15,6%) ispitanika odgovara sa *Ne*. Ovakav rezultat ukazuje na visoku svijest o razlici između sadržaja s autorskim pravima i onih bez njih, što može biti ključno za pravilno korištenje tih resursa u nastavi, jer nastavnici koji razumiju autorska prava, mogu se bolje pobrinuti o legalnom i etičkom korištenju materijala. Prema

tome, nastavnici trebaju biti educirani o pravilima i smjernicama korištenja i zaštite autorskih materijala kako bi bili sigurni da pravilno postupaju s tim sadržajem. Detaljan prikaz rezultata vidljiv je u nastavku na *slici 23 i 24*.

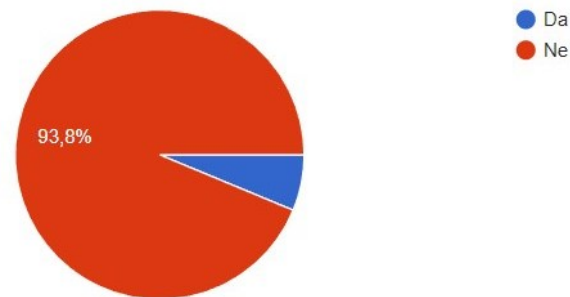
Slika 23. Korištenje DOS-a u sklopu nastave i domaćeg rada kod učenika

Slika 24. Percepcije nastavnika o razlikovanje sadržaja s autorskim pravima od sadržaja bez njih

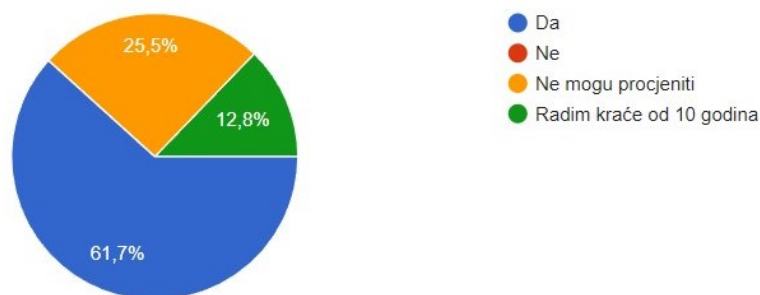
Međutim, isti slučaj nije primjenjiv i kod učenika, jer na pitanje *Smatrate li da učenici mogu razlikovati priređene „službene“ sadržaje, kod kojih su riješena pitanja autorskih prava, od onih koji to nisu?*, najveći dio ispitanika – 30 (93,8%) – odgovara da učenici ne mogu razlikovati takve sadržaje, dok su oni ispitanici koji smatraju da učenici mogu razlikovati takve sadržaje u manjini, odnosno samo se 2 (6,3%) ispitanika opredjeljuju za odgovor *Da*, kao što je vidljivo i na *slici 25*. Ovakav rezultat ukazuje na potrebu za boljom medijskom pismenosti

među učenicima, jer razvijanje sposobnosti kritičkog razmišljanja i razumijevanja autorskih prava može biti ključno u poticanju svijesti o izazovima i odgovornostima potrebnim za korištenje različitih sadržaja.

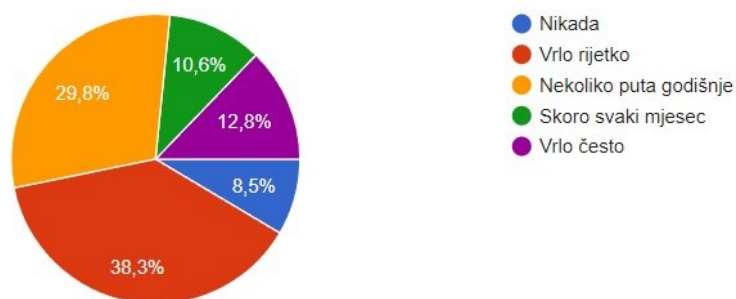
Slika 25. Sposobnost učenika za prepoznavanje sadržaja s riješenim autorskim pravima

U sljedećem pitanju navedeno je: *Općeniti je stav da je Internet negativno utjecao na zaštitu autorskih prava, jer je piratiziranje i plagiranje autorskih sadržaja postalo lakše nego prije. Slijedom Vašeg osobnog iskustva, smatrate li da učenici danas krše autorska prava više nego prije 10-ak godina?*, na što većina nastavnika, 29 od ukupno 47 (61,7%) odgovara sa *Da*, odnosno smatra da je Internet negativno utjecao na zaštitu autorskih prava, što je svakako problematično, ali ujedno i vrlo pozitivan pokazatelj da nastavnici zamjećuju i brinu za smanjenje poštivanja autorskih prava u digitalnom okruženju. Nadalje, 12 (25,5%) ispitanika odgovara sa *Ne mogu procijeniti*, dok preostalih 6 (12,8%) ispitanika navodi da u obrazovnom sustavu rade kraće od deset godina, te nisu toliko upućeni u ovu tematiku (*slika 26.*). Također je zanimljivo vidjeti da niti jedan ispitanik nije odgovorio sa *Ne*, što sugerira da ispitanici ne vide nikakav pozitivan utjecaj Interneta po pitanju zaštite autorskih prava, iako on donosi prednosti koliko i izazove.

Slika 26. Percepcije nastavnika o negativnom utjecaju Interneta na zaštitu autorskih prava

Naposljetku, na posljednje pitanje ovoga upitnika, koje je glasilo *Koliko se često susrećete sa slučajevima učeničkih plagijata?*, a po rezultatima vidljivim na slici 27. moguće je zaključiti da postoji raznolikost po pitanju učestalosti učeničkih plagijata s kojima se nastavnici susreću, jer najveći broj ispitanika, točnije njih 18 (38,3%) odgovara da se *vrlo rijetko* susreće s ovim problemom, dok nešto manje ispitanika, njih 14 (29,8%) navodi da se s učeničkim plagijatima susreće *nekoliko puta godišnje*. Iako je većini nastavnika susret s plagijatom vrlo rijedak slučaj, svakako se ne smije zanemariti 6 (12,8%) ispitanika koji se sa učeničkim plagijatima susreću *vrlo često*, kao i drugih 5 (10,6%) ispitanika koji nailaze na učenički plagijat *skoro svaki mjesec*, što potvrđuje da je ovaj problem ipak prisutan u nekim obrazovnim okruženjima i da zahtijeva dodatnu pažnju i rješavanje. Preostalih 4 (8,5%) ispitanika opredjeljuju se za odgovor *nikada*. U konačnici, ovakvi rezultati ukazuju na raznolikost u iskustvima nastavnika po pitanju učeničkih plagijata, ali istovremeno pokazuje i potrebu za daljnje napore kako bi se smanjila učestalost plagijata i promicala akademska čestitost među učenicima.

Slika 27. Učestalost učeničkih plagijata

7. Analiza rezultata istraživanja

Ovo je istraživanje provedeno kako bi se dobio bolji uvid u stavove i odnos nastavnika predmetne nastave hrvatskog jezika, te likovne i glazbene kulture o autorskim pravima i njihovoj zastupljenosti u nastavnom procesu, pri čemu je kriterij odabira navedenih predmeta bila zastupljenost autorskih prava u umjetničkom i kreativnom, te jezičnom i književnom kontekstu, dok su nastavnici navedenih predmeta odabrani zbog golemog iskustva poučavanja, posebice u usporedbi s nastavnicima ostalih nastavnih predmeta u kojima ova tematika nije zastupljena. Kao što je već spomenuto, anketni je upitnik rezultirao odazivom od ukupno 47 nastavnika, pri čemu najviše nastavnika predaje hrvatski jezik, a potom glazbenu i likovnu kulturu. Također, rezultati su pokazali kako je u istraživanju sudjelovao značajan broj nastavnika koji u obrazovnom sustavu imaju više od 10 godina iskustva, a nešto je manje onih koji su u profesiji kraće od toga ili su pak nedavno ušli u istu.

Nadalje, nakon socio-demografskih podataka, prikupljeni su specifični podaci vezani za koncepciju autorstva. Sukladno tome, najviše je onih nastavnika koji smatraju da se učenici s pojmom autorskih prava prvi put upoznaju tek za vrijeme predmetne nastave, no nekolicina ispitanika prepoznaje i važnost obiteljskog okruženja po pitanju izloženosti pojmu autorskih prava u ranoj dobi i oblikovanja svijesti o važnosti autorskih prava. Također, kada je u pitanju zastupljenost autorskih prava u predmetnoj nastavi, gotovo pola ispitanika smatra da je ona prosječna, međutim zabrinjavajuća je činjenica da znatan broj nastavnika smatra i da je ona nedovoljno zastupljena u predmetnoj nastavi, što sugerira važnost i potrebu poboljšanja integracije autorskih prava u nastavni proces. Ispitano je i mišljenje nastavnika o tome treba li tema autorskih prava biti zastupljene i u kurikulumu ostalih nastavnih predmeta, a rezultati su vrlo zanimljivi jer pokazuju 100%-tnu jednoglasnost svih nastavnika, što je vrlo pozitivan pokazatelj jer ukazuje na činjenicu da svi ispitanici promišljaju o toj problematici na isti način i prepoznaju potrebu da ona bude implementirana i u drugim nastavnim kontekstima. Shodno tome, nastavnici su u najvećem broju procijenili da su autorska prava srednje zastupljena u školskim udžbenicima i nastavnim materijalima, no značajan je broj i onih koji smatraju da ona nisu dovoljno zastupljena, što svakako ukazuje na potrebu za boljom inkluzijom ove tematike u nastavnim materijalima i resursima. Vrlo je pozitivan i rezultat u kojemu je vidljivo da više od polovine ispitanika inzistira na poštivanju autorskih prava u nastavnom procesu, a čak 40 od ukupnih 47 ispitanika učenicima daje konkretne upute za pravilno citiranje, parafraziranje i navođenje literature. Također, većina nastavnika, točnije njih 38, navodi da pruža povratne

informacije o pravilnom citiranju, što pokazuje pravilno usmjeravanje i spremnost na podršku učenika po pitanju zaštite autorskih prava.

Iz daljnjih rezultata istraživanja saznajemo smatraju li nastavnici da učenici predmetne nastave mogu pojmiti i razumjeti važnost poštivanja autorskih prava, pri čemu najviše ispitanika smatra da mogu, ukoliko im se na njih dovoljno ukazuje, dok samo nekolicina ispitanika smatra da je ta tematika za učenike suviše kompleksna i nerazumljiva, što svakako nije isključivo s obzirom na izazove učenika u razumijevanju kompleksnih pravnih i etičkih koncepata. Nadalje, rezultati su pokazali da većina nastavnika prepoznaje potencijal i vrijednost raznih događanja poput autorskih gostovanja u školama u svrhu razvijanja svijesti o autorskim pravima među učenicima, a smatraju i da se dublje razumijevanje ove tematike može postići aktivnim učenjem kroz nastavu, te raznim interaktivnim digitalnim sadržajima. Također, ustanovljeno je i da veliki broj ispitanika smatra da ne postoje slučajevi u školskoj praksi u kojima je navođenje autorskog sadržaja bez citiranja njegova izvora opravdano, dok oni ispitanici koji smatraju da je opravdano, a koji su u manjini, kao razlog navode *prilikom usmene komunikacije, prepričavanje i izlaganje...* itd.

Vrlo je važno naglasiti da je istraživanje pokazalo iznimno nisku zastupljenost autorskih prava u obrazovnim programima koje su nastavnici završili, što se može vrlo negativno odraziti na njihovo daljnje radno iskustvo i kompetentnost, posebice u suvremenom društvu u kojemu autorska prava imaju veliku ulogu. Nadalje, nastavnici ističu i vrlo pozitivan stav prema zastupljenosti tematike autorskih prava na stručnim aktivima za nastavnike, kao i prema primjenjivosti informacija dobivenih na spomenutim aktivima u nastavnom procesu, a kao najzastupljenije teme na stručnim aktivima ističu se *problematika autorskih prava u digitalnom okruženju, te poticanje svijesti o važnosti poštivanja autorskih prava*. Po pitanju samopercipirane kompetentnosti nastavnika u kontekstu autorskih prava, vidljivo je da su odgovori vrlo izjednačeni, odnosno polovina ispitanika smatra se dovoljno kompetentnim po pitanju autorskih prava, dok se druga polovina smatra nedovoljno kompetentnim.

Nadalje, nastojanje je bilo saznati jesu li nastavnici upoznati s Digitalnim obrazovnim sadržajima, te koje od izvora najčešće koriste, a rezultati su pokazali da se kao najčešće korišten izvor može izdvojiti *e-sfera*, potom *Edutorij (eŠkole)*, dok su *Izzi* i *mozaBook* puno rjeđe korišteni izvori. Prema tome, vidljivo je da je većina nastavnika upoznata s Digitalnim obrazovnim sadržajima, te ih redovno primjenjuje kod planiranja i izvedbe nastave. Učenici su pak, s druge strane, nešto manje upoznati s *Carnet* izvorima, te ih ne primjenjuju u sklopu

nastave ili domaćeg rada, a sukladno tome, učenici nisu kompetentni prepoznati „službene“ sadržaje kod kojih su riješena autorska prava od onih koji to nisu. Također, većina se nastavnika slaže s tvrdnjom da je Internet negativno utjecao na zaštitu autorskih prava jer je znatno olakšao piratiziranje i plagiranje autorskih sadržaja, zbog čega ujedno učenici češće krše autorska prava nego prije 10-ak godina, dok oni nastavnici koji imaju manje od 10 godina iskustva navode da ne mogu procijeniti utjecaj Interneta na razvoj autorskih prava.

U konačnici, po pitanju učestalosti učeničkih plagijata s kojima se nastavnici susreću, rezultati su vrlo raznoliki – većina nastavnika navodi učenički plagijat kao vrlo rijedak slučaj, nešto se manje nastavnika s njime susreće nekoliko puta godišnje, nešto manje ispitanika susreće se s plagijatom vrlo često, a neki nastavnici nailaze na plagijat skoro svaki mjesec. Ovakav rezultat nije ohrabrujući jer ipak pokazuje da je ovaj problem prisutan u predmetnoj nastavi, što ujedno zahtjeva dodatnu pažnju i uložene napore. Važno je naglasiti da je svrha ovoga istraživanja, osim uvida u stavove nastavnika i učenika prema ovoj temi, bila i stvaranje podloge za daljnji tretman ove teme u predmetnoj nastavi, kao i izrada preporuka za istu. Također, ovo bi istraživanje trebalo poslužiti kao potencijalni oblik ranije spomenutih preventivnih mjera zaštite autorskih prava kojima se nastoji unaprijed spriječiti njihova povreda upravo na način da se ista ističe i pojačano implementira tijekom osnovnoškolskog obrazovanja.

8. Zaključak

Kako bismo dobili bolju predodžbu o svijesti i stavovima o autorskim pravima u obrazovnom sustavu, ovim se istraživanjem nastojao utvrditi odnos nastavnika i učenika predmetne nastave prema primjeni i zaštiti autorskih prava u nastavnom procesu. Rezultatima provedenog anketnog upitnika djelomično se potvrđuje prva hipoteza da je *konceptija autorstva nedovoljno zastupljena u nastavnim materijalima* jer se ne naglašava njena važnost i ne promiču se načela poštivanja intelektualnog vlasništva. Razlog tome je što većina ispitanika smatra da je tematika autorskih prava srednje zastupljena u nastavnim materijalima, no isto tako značajan broj ispitanika navodi da su autorska prava slabo zastupljena, ili pak nisu uopće. Ovakvo stanje upućuje na veliku razliku u stavovima nastavnika, ali pokazuje da postoji potencijal za promjenu i ostavlja mnogo prostora za napredak, dok je uloga obrazovnog sustava bolje integrirati autorska prava u kurikulum. Iako postoje brojni izazovi u promicanju svijesti o autorskim pravima, nastavnici ipak imaju ključne uloge u edukaciji učenika o toj temi zbog čega nastavni materijali ne bi trebali biti dodatno ograničenje za razvoj svijesti o autorstvu i stvaralaštvu među učenicima, jer ukoliko se važnost autorskih prava ne promiče, postoji veća vjerojatnost da će se ona i kršiti, što ujedno postaje i pitanje (ne) poštivanja zakona. Također, važno je naglasiti i da osnovnoškolski udžbenici iz hrvatskog jezika, te glazbene i likovne kulture, trebaju biti u skladu s odgojno-obrazovnim ishodima učenja koji su propisani kurikulumom, što nastavnicima ne ostavlja puno slobode za osobno zagovaranje problematike autorskih prava.

Nadalje, u potpunosti se može potvrditi druga hipoteza u kojoj se navodi da su *nastavnici upoznati s konceptijom autorskih prava, ali nemaju dovoljnu obrazovnu podlogu o toj tematici*, što uvelike utječe na njihovu sposobnost i vještinu podučavanja o važnosti poštivanja intelektualnog vlasništva. Ova je hipoteza potvrđena jer većina ispitanih nastavnika navodi slabu ili nedovoljnu zastupljenost autorskih prava u obrazovnim programima koje su završili, dok su oni ispitanici koji ističu srednju i iznimnu zastupljenost u manjini. Razlog za ovakve varijacije između odgovora svakako jest činjenica da u određenim obrazovnim programima postoji nedostatak fokusa na ovoj tematici, dok je ona u drugim programima bolje implementirana. Ovakvo je stanje vrlo razočaravajuće, uzimajući u obzir da obrazovna podloga svakog nastavnika izravno utječe na kvalitetu obrazovanja koju će i sami pružati učenicima, a isto tako i na stručnost nastavnika za podučavanje o autorskim pravima, jer nedostatan akademski razvoj nastavnika odražava se na njegovu ulogu u oblikovanju različitih iskustava

učenja. Moguće rješenje za ovaj problem može biti kontinuirano profesionalno usavršavanje nastavnika, odnosno njihova samoinicijativa na daljnji profesionalni razvoj kroz sudjelovanje u raznim seminarima, radionicama i aktivima na temu zaštite autorskih prava. Također, još jedno od rješenja svakako je revidiranje obrazovnog sustava i studijskih programa po pitanju autorskih prava, kako bi se nastavnike na bolji i učinkovitiji način pripremilo za prenošenje znanja o autorskim pravima i njihovoj zaštiti.

Treću je hipotezu, u kojoj se pretpostavlja da *nastavnici ne inzistiraju na primjeni načela zaštite autorskih prava* jer smatraju da je takva tematika suviše kompleksna za učenike, moguće u potpunosti odbaciti, jer je rezultatima potvrđeno da značajan broj nastavnika prepoznaje važnost poštivanja autorskih prava, te osjeća potrebu da se taj koncept prenosi i na učenike, zbog čega i inzistiraju na njihovom poštivanju. Ovakav je rezultat vrlo pozitivno vidjeti, no svakako je važno napomenuti da postoji i manji broj onih nastavnika koji se ne ističu u istoj mjeri u promicanju autorskih prava u nastavi. Razlozi za to mogu biti različiti, pri čemu je jedan od njih spomenut u prethodnoj hipotezi, a to je upravo nedostatak obrazovanja nastavnika o autorskim pravima, potom kurikulum i propisani ishodi učenja, različite strategije podučavanja i sl. U konačnici, važno je kontinuirano raditi na podizanju svijesti o važnosti autorstva u obrazovnom kontekstu, kako bi se osiguralo da se ova tema adekvatno obrađuje u nastavnom procesu.

Zaključno, ovim se istraživanjem potvrdilo da nastavnici imaju ključnu ulogu u širenju pozitivnog trenda poštivanja autorskih prava u obrazovanju, te da njihovi pristupi doprinose stvaranju odgovornih i etičkih korisnika intelektualnog vlasništva među učenicima. Njihovo kontinuirano obrazovanje i stručni razvoj omogućit će da bolje razumiju važnost ove teme, a samim time i da je uspješno prenesu na svoje učenike. No, gledajući širu sliku, ipak treba uzeti u obzir da ovo istraživanje pokriva samo škole na području Osijeka i okolice, što znači da ne mora nužno predstavljati cjelokupnu situaciju u obrazovnom sustavu. Drugim riječima, istraživanjem se utvrdilo da postoji potreba za ulaganjem većih napora u približavanje ove tematike učenicima kroz pojačano organiziranje raznih događanja kojima se promiče važnost autorskih prava (poput gostovanja autora, edukativnih radionica i sl.) na lokalnoj razini. Isto tako, u današnje vrijeme koncept autorstva premješta se i u digitalno okruženje, u kojemu mora evoluirati ukorak s digitalnim promjenama i društvenim trendovima, zbog čega ponekad može biti teško odrediti granice autentičnosti, a ujedno je olakšano i neovlašteno korištenje digitalnih sadržaja, što puno češće dovodi do plagiranja, piratiziranja i sveukupnog kršenja autorskih prava. S time u vezi, iako je ključno usaditi svijest o važnosti poštivanja autorskih prava u

svaku generaciju učenika, možemo pretpostaviti da će, čak i nakon usvojenih znanja o toj temi, učenici povremeno koristiti neetičke metode za ispunjavanje svojih školskih obaveza (primjerice prepisivanje tuđih domaćih uradaka, korištenje Interneta za pisanje lektirnih naslova, preuzimanja zasluga u grupnom radu i sl.), te iako takve prakse nisu prihvatljive, važno je razumjeti da se u obrazovnom okruženju učenici suočavaju s različitim društvenim pritiscima koji mogu utjecati na njihove postupke. Osim toga, za poneke od njih, autorska prava zaista mogu predstavljati vrlo kompleksan koncept kojega ne mogu samostalno percipirati, zbog čega ih je nužno usmjeravati i pristupiti im pomoću različitih strategija podučavanja. Također, odgovornost je nastavnika usaditi vrijednosti o etičkom ponašanju u učenike i oblikovati njihovu svijest o ozbiljnosti kršenja tih vrijednosti, no svakako treba imati na umu da nije moguće uvijek doprijeti do svakog učenika, te da nastavnici ne mogu kontrolirati hoće li učenici u toj dobi odabrati ponašati se etički i korektno. U konačnici, na temelju ovog istraživanja moguće je zaključiti da, iako se stavovi i pristupi nastavnika razlikuju po pitanju različitih aspekata ove teme, važnost autorskih prava i njihovo poštivanje nije zanemarena u obrazovnom sustavu, već naprotiv, vrlo je prepoznata, a vidljivi su i određeni naponi promicanju važnosti poštivanja autorskih prava, no svakako postoji još mnogo prostora za napredovanje u edukaciji učenika, ali i nastavnika, o autorskim pravima i promicanju etičkog ponašanja u digitalnom okruženju.

9. Popis literature

1. Chartier, Roger. Forms and meanings. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995.
2. Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/o-intelektualnom-vlasnistvu/> (2023-07-10)
3. Henneberg, Ivan. Autorsko pravo. Zagreb: Informator, 2001.
4. Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.
5. Katulić, Tihomir. Uvod u zaštitu intelektualnog vlasništva u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Hrvatska akademska i istraživačka mreža, 2006. Str. 10 – 16.
6. Mičunović, Milijana; Balković, Luka. Author's rights in the digital age: how Internet and peer-to-peer file sharing technology shape the perception of copyrights and copywrongs. // Libellarium 5, 2 (2015), str. 27 – 45. URL: <https://morepress.unizd.hr/journals/index.php/libellarium/article/view/3801/4565> (2023-07-21)
7. Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. URL: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (2023-07-28)
8. Pavlič, Goran. O povijesnoj genezi autorskih prava, 2019. URL: <https://slobodnifilozofski.com/2019/06/o-povijesnoj-genezi-autorskih-prava.html> (2023-07-11)
9. Šojat, Anita. Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.
10. Velagić, Zoran. Pisac i autoritet: bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga u 18. stoljeću. Zagreb: Naklada Ljevak, 2010.
11. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-01)

10. Prilozi

10.1 Prilog 1 – Anketni upitnik

1. Koji od navedenih predmeta predajete?
 - Hrvatski jezik
 - Glazbena kultura
 - Likovna kultura

2. Koliko radnog iskustva imate kao nastavnik/ca?
 - 1-3 godine
 - 4-6 godina
 - 7-9 godina
 - 10+ godina

Pitanja o koncepciji autorskih prava

3. Gdje se, prema Vašem mišljenju, učenici prvi put sreću s koncepcijama povezanim s autorstvom (podrazumijevaju se definicije kao što su *autor*, *autorsko djelo* i *autorska prava*)?
 - U obitelji, kada im odrasli čitaju slikovnice
 - U vrtiću
 - U razrednoj nastavi
 - U predmetnoj nastavi

4. Koliko su, prema Vašem mišljenju, koncepcije autora, autorskog djela i autorskih prava zastupljene u osnovnoškolskoj predmetnoj nastavi? (linearna skala: nisu zastupljene – iznimno zastupljene)

5. Kurikulum predmeta Hrvatski jezik u odgojno-obrazovnim ishodima predviđa točno citiranje, susrete s autorima, uočavanje specifičnih karakteristika u djelima pojedinih

autora, poštivanje autorstva i sl. Smatrate li da bi slične teme trebale biti zastupljene i u kurikulumu ostalih nastavnih predmeta?

- Da
- Ne
- Drugo: _____

6. Je li, prema Vašem mišljenju, tematika autorstva dostatno zastupljena u nastavnim sredstvima i materijalima koje koristite? (linearna skala: nedovoljno zastupljeno - iznimno zastupljeno)

7. Inzistirate li na poštivanju autorskih prava u nastavnom procesu (npr. na točnom citiranju, dosljednom navođenju izvora za tekstove i ilustracije i sl.)?

8. Dajete li učenicima konkretne upute za citiranje, parafraziranje i navođenje literature, primjerice kod izrade prezentacija, pisanih zadataka i sl.?

- Da
- Ne

9. Dajete li učenicima povratne informacije kada je riječ o citiranju, parafraziranju i navođenju literature kod izrade različitih zadataka?

- Da
- Ne

10. Smatrate li da učenici predmetne nastave mogu razumjeti važnost poštivanja autorskih prava?

- mogu, ako im se na njih dovoljno ukazuje,
- ne mogu, jer je koncepcija autorstva preapstraktna i učenicima nerazumljiva,
- smatram da ih nije potrebno opterećivati tom temom,
- drugo: _____

11. U jednom od udžbenika iz predmeta Hrvatski jezik za 5 razred navedena je sljedeća uputa: „*Nemojte preuzimati fotografije s interneta, osobito ne one koje su zaštićene autorskim pravima.*“ Smatrate li da učenici 5. razreda mogu samostalno na internetu razlikovati fotografije koje jesu, i one koje nisu zaštićene autorskim pravima?

- Da
- Ne

12. Koliki je, prema Vašem mišljenju, utjecaj događanja poput autorskih gostovanja u školama na razvijanje svijesti o autorskim pravima? (linearna skala: izrazito utječe-uopće ne utječe)

13. Kako se, prema Vašem mišljenju, učenicima najlakše može približiti koncepcija autorskih prava?

- kroz radionice,
- kroz gostovanja autora,
- aktivnim učenjem kroz nastavu,
- interaktivnim digitalnim sadržajima,
- nešto drugo, _____

14. Smatrate li da u školskoj praksi postoje slučajevi kada je navođenje autorskog sadržaja bez citiranja njegova izvora opravdano?

- Da
- Ne

Ukoliko ispitanik odgovori sa DA, slijedi pitanje:

14.a) Navedite primjere slučajeva u kojima je navođenje autorskog sadržaja bez citiranja njegova izvora opravdano?

_____ (otvoreno pitanje)

15. Koliko je tematika s područja autorskih prava bila zastupljena u studijskim programima koje ste završili? (linearna skala: nedovoljno zastupljena - iznimno zastupljena)

16. Govori li se o tematici autorskih prava na aktivima/radionicama za nastavnike?

- Da
- Ne

Ukoliko ispitanik odgovori sa DA, slijede pitanja:

16.a) Koliko su informacije dobivene na aktivima primjenjive u nastavi? (linearna skala: primjenjive – nisu primjenjive)

16.b) Koja je tematika na aktivima najzastupljenija?

- gostovanja autora u školama,
- posjeti izložbama, koncertima i sl.
- problematika autorskih prava u digitalnom okruženju
- poticanje svijesti o važnosti poštivanja autorskih prava
- nešto drugo: _____

17. Smatrate li se vi osobno dovoljno kompetentnim kada je riječ o poznavanju i primjeni načela zaštite autorskih prava i intelektualnog vlasništva?

- Da
- Ne

Pitanja o Digitalnim obrazovnim sadržajima (*Carnet*)

18. Koristite li izvore s ponuđenih stranica? (rešetka potvrdnog odabira)

- Edutorij (eŠkole)
- e-sfera
- Izzi
- mozaBook
- nešto drugo: _____

19. Jeste li upoznati s Digitalnim obrazovnim sadržajima (e-Škole DOS) koje nudi Carnet?

- Da
- Ne

Ukoliko ispitanik odgovori sa DA, slijedi pitanje:

19.a) Koristite li se Digitalnim obrazovnim sadržajima kod planiranja i izvedbe nastave?

- Da
- Ne

19.b) Koriste li učenici Digitalne obrazovne sadržaje u sklopu nastave ili domaćeg rada?

- Da
- Ne

19.c) Razlikujete li priređene „službene“ sadržaje, kod kojih su riješena pitanja autorskih prava, od onih koji to nisu?

- Da
- Ne

19.d) Smatrate li da učenici mogu razlikovati priređene „službene“ sadržaje, kod kojih su riješena pitanja autorskih prava, od onih koji to nisu?

- Da
- Ne

20. Općeniti je stav da je Internet negativno utjecao na zaštitu autorskih prava, jer je piratiziranje i plagiranje autorskih sadržaja postalo lakše nego prije. Slijedom Vašeg osobnog iskustva, smatrate li da učenici danas krše autorska prava više nego prije 10-ak godina?

- Da
- Ne
- Ne mogu procijeniti
- Radim kraće od 10 godina

21. Koliko se često susrećete sa slučajevima učeničkih plagijata? (linearna skala: nikad, vrlo rijetko, nekoliko puta godišnje, skoro svaki mjesec, vrlo često)